

EVLİYA ÇELEBİ'NİN SEYAHATNÂMESİNDE BEKTAŞİ TEKKE VE TÜRBELERİ

Fahri MADEN*

Özet

Evliya Çelebi, XVII. yüzyılın en önemli seyyahı ve entelektüelidir. Bırakmış olduğu eser o dönem hakkında paha biçilmez değerde bilgiler sunmaktadır. Seyahatnâme XVII. yüzyıldaki Bektaşî tekke ve türbeleri hakkında detaylı bilgiler veren yegâne kaynaktır. Zira Evliya Çelebi eserinde yüz elliden fazla Bektaşî tekke ve türbesine yer vermiştir. Buna göre XVII. yüzyılda Bektaşîlik İstanbul, Anadolu ve Rumeli'nin dışında Girit, Rodos, Mısır, Bağdat ve İran coğrafyasında yayılmıştır. Seyyahın verdiği bilgiler, o dönemde Bektaşî tekkelerindeki günlük yaşamı, huzur ve güven ortamını ortaya koymaktadır. Ayrıca Seyahatnâme Bektaşî tekke ve türbeleri hakkında çok zengin gözlem ve betimlemelerle doludur. Verilen bilgiler seyyahın kendi gözlemlerinin yanı sıra dönemin mahalli söylencelerini de kapsamaktadır. Bu çalışmada Seyahatnâme'deki bilgiler ışığında XVII. yüzyılda faaliyet gösteren Bektaşî tekke ve türbeleri tespit edilmektedir. Ancak çalışma sadece Evliya'nın verdiği bilgilerle sınırlı kalmamış, onu doğrulamak ya da tamamlamak adına başta arşiv kayıtları olmak üzere kaynak eserlere kadar teşmil edilmiştir. Bu yapılırken Evliya'nın çağdaşı olan kayıtlarla, onun öncesi veya sonrası hakkında bilgi veren kaynaklara başvurulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Evliya Çelebi, Seyahatnâme, Bektaşîlik, Tekke, Türbe

BEKTASHI DERVİSH LODGES AND SHRINES IN THE TRAVELOGUE OF EVLİYA CELEBİ

Abstract

Evliya Celebi is most important travellers and intellectuals of XVII. century. His work has very valuable information about that period. Travelogue is the only sources of detailed information about Bektashi dervish lodges and shrines of XVII. century. Because Evliya Celebi mentions more than one hundred fifty Bektashi dervish lodges and shrines in his work. Accordingly, XVII. century, Bektashism was diffused in İstanbul, Anatolia and Rumelia outside the geography of Crete, Rhodes, Egypt, Baghdad and Iran. The traveler provided information, introduced daily life, peaceful and secure environment of Bektashi lodges at that time. Also, travelogue is full of with a very rich observation and description. The information given includes his observation of the traveller, their own observations of the period and local legends together. In this study, in light of information in the travelogue, Bektashi dervish lodges and shrines that rustle at XVII. century clamped. But this study is not limited to information

* Yrd. Doç. Dr., Kastamonu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Kastamonu/ Türkiye, fahrimaden@kastamonu.edu.tr

provided by Evliya, it also verifies or completes it with the archival records, particularly in the resource works that have been extended up to. While doing so, Evliya was referred for his contemporary records in which he gave information about the sources of before or after consulted.

Keywords: Âşık Evliya Celebi, Travelogue, Bektashism, Dervish Lodge, Shrine

1. Giriş

Osmanlı entelektüeli olarak Evliya Çelebi, XVII. yüzyılda meydana getirdiği Seyahatnâmesinde Bektaşilere de geniş yer vermiştir. Seyyahın yolculukları sırasında konaklama gibi hayati öneme sahip bir ihtiyacına cevap vermenin yanında Bektaşî tekkeleri ilgisini çekmiş, Bektaşîlerin kendisine karşı gösterdikleri muhabbet ve alaka onu cezp etmiştir. İlgi alanı çok geniş olan Evliya, seyahatleri sırasında sürekli notlar tutmuş, araştırmalar yapmış, daha sonra bunları başka kaynaklarla da destekleyerek eserini meydana getirmiştir. Seyyahımız 1680'lerde vefat ettiğinde hâlâ eseri üzerinde çalışıyor, ona yeni bilgiler ve ayrıntılar eklemeyi düşünüyordu (Bruinessen, 2003: 27). Bu itibarla bir hazine değerinde olan *Seyahatnâme*, dönemin Bektaşî tekkeleri hakkında da detaylı bilgiler vermektedir.

Evliya, kendi gözlemlerinin ve araştırmalarının yanı sıra Bektaşîler ve tekkeleriyle ilgili mahalli söylencelerden ve yazılı başka kaynaklardan da faydalanmıştır. Mesela Sarı Saltık bahsinde *Saltuknâme* ve Yazıcızâde'nin Sarı Saltık ile ilgili *Risale*'si seyahatın kaynakları arasındadır (*Seyahatnâme*, 1999-III: 206). Evliya'nın diğer bir kaynağı ise Gelibolulu Mustafa Âli olup, bu müverrihin *Tevarih (Künhü'l-Ahbar)*'inden istifade etmiştir (*Seyahatnâme*, 1999-II: 25). Kaligra Sultan kalesinden bahsederken *Târih-i Yunan* isimli bir eserden bahsetmektedir. Ancak bundan istifade edip etmediği anlaşılmamaktadır (*Seyahatnâme*, 1999-II: 75). Bunlarla birlikte Evliya'nın ziyaretgâhlar ve meşhur şahısların türbeleri konusunda Taşöprüzâde'nin *Şakayık*'ından yararlandığı tespit olunmaktadır. Ayrıca başta *Hacı Bektaş Veli Velayetnamesi* olmak üzere pek çok Bektaşî *Velayetnâmesi*'nden yararlandığı da aktardığı bilgilerden anlaşılmaktadır. Ancak Evliya gerek *Velayetnâme*'lerden gerekse *Künhü'l-Ahbar*'dan bilgiler aktarırken kendine göre bir seçicilik ortaya koymuş, her bilgi ve menkıbeyi alıp kullanmamıştır. Evliya'nın Hacı Bektaş Veli ile ilgili verdiği bazı bilgiler ilginç bir şekilde *Hacım Sultan Velayetnamesi*'yle bire bir örtüşmektedir (Gündüz, 2010: 74-75). *Seyahatnâme*'nin birinci cildinin kaynakları üzerine araştırma yapan Meşkure Eren, Evliya'nın istifade ettiği eserlerden kaynak belirtmeden alıntı yaptığını ve bunları kendi tespiti ve fikri gibi aksettirdiğini, Evliya'nın yukarıda belirttiğimiz kaynaklar dışında Âşık Mehmed'in *Menâzirü'l-Avâlim*'i, Nişancı Mehmed Paşa'nın *Miratü'l-Kainat*'ı, *Peçevî Tarihi* ve *Fütüvvetnâme*'ler gibi başka kaynakları da

görüp kullandığını ifade etmektedir (Eren, 1960: 31-32, 64, 88). Ayrıca Evliya'nın eserini hazırlarken Ahmet Yesevi, Sarı Saltık ve Emîr Sultan menakibnâmelerini gördüğü ifade edilmektedir (Baysun, 1986: 409). Evliya, hamisi olan Melek Ahmed Paşa sayesinde resmi belgelere de göz atmış olmalıdır. Ancak seyyah, XVI. yüzyılda tanzim edilen tahrir ve vakıf defterlerinden istifade etmemiş izlenimi vermektedir. Zira bu defterlere bakmış olsaydı bunlara dayalı olarak tekkelerin sahip oldukları vakıf mallarını daha detaylı vermeyi ihmal etmezdi. Bu itibarla Evliya, Bektaşilerle ilgili verdiği bilgileri daha çok kendi gözlemlerine dayandırmıştır (Faroqhi, 2003: 37).

Bu çalışmada Evliya Çelebi'nin verdiği bilgiler ışığında XVII. yüzyılda Bektaşilerin faaliyetleri ve bu faaliyetleri yürüttükleri tekkeler ile tarikatın yayıldığı coğrafi alan elden geldiğince tespit edilmeye çalışılmaktadır. Ayrıca Evliya ile çağdaş veya hemen öncesi ve sonrasına ait arşiv kayıtları ile diğer kaynaklar gözden geçirilmiş, buralardaki bilgilerden de istifade edilerek Evliya doğrulanmaya çalışılmıştır. Böylece Evliya'nın verdiği bilgilerin güvenilirliği de sınanmış olmaktadır. Zira Evliya kullandığı kaynaklardan iktibas ettiği hikâyeleri sanki kendisi yaşamış gibi anlatmaktan çekinmemiş, hattâ önemli ölçüde hayal gücünü kullanmıştır (Eren, 1960: VII, 79, 129). Şüphesiz bu yönleri seyyahımızın kaynak olarak en zayıf yönleridir. Çalışmamızda Topkapı Sarayı kütüphanesindeki Bağdat Köşkü 304, 305, 306, 307, 308 ve Revan Köşkü 1457 numaralı; İstanbul Üniversitesi Türkçe Yazmalar 5973 numaralı; Süleymaniye kütüphanesindeki Pertev Paşa 462 ve Hacı Beşir Ağa 452 numaralı yazma nüshalar esas alınıp karşılaştırmalı olarak Orhan Şaik Gökyay, Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, Robert Dankoff, Zekeriya **Kurşun**, İbrahim **Sezgin** tarafından hazırlanan ve 1996-2007 yılları arasında Yapı Kredi yayınları tarafından basılan 10 ciltlik *Seyahatnâme* transkripsiyonu esas alınmıştır.

Anadolu'daki Bektaşî Tekkeleri

Bektaşilik ilk faaliyetlerini XIII. yüzyılda Anadolu'da göstermiştir. Bu sebeple ilk tekke Hacı Bektaş Velî (ö. 1271) tarafından Sulucakaraöyük'te kurulmuştur. Mezarı Tatar beylerinden birinin kızı Gevherî Hanım tarafından yaptırılan Hacı Bektaş Velî'nin tekke ve türbesini bir defa da Kanuni Sultan Süleyman zamanında Kayserili Mirliya Şeytan Murad Bey tamir ettirmiştir (*Seyahatnâme*, 1999-II: 26). *Seyahatnâme*'de, Hacı Bektaş Velî'nin hayatına dair bilgilerin verildiği bölümlerin dışında türbesi ve tekkesinin Kırşehir'de bulunduğu ve tamir gördüğü bilgisinden başka herhangi bir malumat bulunmamaktadır (*Seyahatnâme*, 1996-I: 221; 1999-II: 24-26). Gerçi Evliya, Hacı Bektaş Velî'nin hayatı hakkında bilgi verirken tekkesiyle ilgili de yeri geldiğinde malumat vereceğini söylemektedir (*Seyahatnâme*, 1999-II: 26). Ancak *Seyahatnâme*'de böyle bir malumat bulunmamaktadır. Bu durum muhtemelen Evliya'nın Sulucakaraöyük'e uğramamasından kaynaklanmaktadır. Oysa o dönemde burası çok işlek olan Ankara-Kayseri yolu üzerinde olup tekke misafirler

için mihman evine sahipti (BOA, MD, nr.6, s.126). Evliya ömrünün son yıllarında bu tekkeyi ziyaret etmiş olsaydı, burada Abdülkadir Çelebi'nin şeyh bulunduğunu görecekti (BOA, İE.EV, nr. 4053). Bununla birlikte XVII. yüzyıl sonunda Hacı Bektaş Veli tekkesi merkezi hükümet tarafından desteklenmekteydi. Keza merkezi hükümet bu dönemde Hacı Bektaş Veli evladından Şeyh Elvan'a hırka parası tahsis etmiştir. (BOA, İE.ML, 69/6444). Ayrıca Evliya, Maden deresindeki Osman Baba tekkesinden bahsederken bu tekkenin çok büyük meydanlara sahip olduğunu, bunun benzerinin ancak Hacı Bektaş Veli tekkesi bulunduğunu söylemektedir (*Seyahatnâmesi*, 2003-VIII: 344). O halde seyyahımız Hacı Bektaş Veli tekkesini görmüş ya da hakkında malumat elde etmiş olmalıdır.

Elmalı'daki Abdal Musa tekkesi Evliya'nın ziyareti sırasında zengin vakıf mallarına ve binalara sahipti. Tekke meydan odaları, misafirhane, kiler, büyük bir mutfak, mescid ve namazgah köşkü gibi eklentilerinde üç yüzden fazla ehl-i sünnet derviş barındırıyordu. Bunlar yalın ayak, çârdarb, irfan ehli, dünyadan tecrit olmuş, ehl-i sünnet ve "akl-ı Aristo" dervişlerdi. Gece gündüz ilim ve marifetullah ile meşguldüler (*Seyahatnâme*, 2005-IX: 140). Abdal Musa tekkesi etrafı kerpiç duvarla çevrili, dört bin adımlık bir bağın içinde kurulmuştu. Tekkenin bulunduğu köy, üstleri tahta ile örtülü yüz evden müteşekkil olup bağlık ve bahçelikti. Abdal Musa'nın vakfı olan bu köy halkı tekkenin tamirine, gelip ve gidenlerinin hizmetine memurlardı. Tekke binalarında yüzlerce altın gibi alem, çerağ, def, kudüm, nefir ve nekkareler vardı. Tekkenin Keykâvus mutfağında kırk kadar "tennurekeş" hizmetkârı olup, bunlar leziz yemekler pişirip Kur'an'ın emrine uyararak gelip gidene, kimsesizlere ve yoksullara ikram ederlerdi. Dervişlerin toplandığı meydanın önünde çınar ve kavak ağaçları bulunan bir meydan daha vardı ki burada bir de namazgah köşkü bulunuyordu. Burası tahta ile örtülmüş sivri bir külaha sahipti. Hastaların şifa buldukları kaynak suyu da olan bu namazgah Musa Baba'nın nazargahıydı. Bu meydanda tekkenin, içleri mahsul dolu yirmi ambarı mevcuttu. Ayrıca bu meydanın dışında büyük bir misafirhane olup çevresi duvarla çevrilmişti. Misafirhanenin altı ise iki yüz at alır ahırdı. Buranın atlı ve yaya gelen gidene eksik olmaz, burada hizmet eden mihmandarlar misafir geldiğinde hemen baba çorbası sunarlardı (*Seyahatnâme*, 2005-IX: 140).

Zengin bir vakfi bulunan Abdal Musa tekkesi kurulduğu köyün yanı sıra çevrede zengin tarla, kuru, dağ, bağ ve bahçe hisselerine, yedi adet değirmene, on binden fazla koyuna, bin camışa, on deveye, yedi katıra, binden fazla sığra, yedi yüz kısrğa sahipti. Bunların her biri hayır sahiplerinin ihsanıydı. Zira Anadolu vilayeti halkı Abdal Musa'ya gönülden bağlı olup yirmi otuz konak mesafeden tekkeye nüzurat gelirdi. Bu gelirler tekkenin tamirine ve misafirlerin hizmetine sarf edilirdi (*Seyahatnâme*, 2005-IX: 140-141). Evliya'nın verdiği bu bilgi *Kaygusuz Abdal Menâkıbnâmesi*'nde de zikredilmektedir. Menâkıbnâme'ye göre her yıl Abdal Musa tekkesine Frenistan'dan dahi nüzurat gelirdi (Güzel, 1999: 133-134).

Evliya'nın ziyareti sırasında Abdal Musa tekkesinin bir eklentisi olarak burada büyük kubbeli, çok değerli mücevherler, altın misali çerağlar, altın kandiller ve avizelerle süslenmiş Abdal Musa türbesi yer alıyordu. Türbenin bulunduğu yer duvarla çevrilip, güller ve sümbüller ile bir "bağ-ı İrem" haline getirilmişti. Kargir türbenin kubbesi çam tahtası ile örtülü ve sivriydi. Tepesindeki altın alem beş saat mesafeden görülebilmekteydi. Abdal Musa'nın sandukası çok hoş kokular sürülerek ve dört bir tarafı güzel yazılarla bezenmişti. Mezarın başucundaki "tac-ı bozdoğanı" beş dilimli olup masıvayı terk alametiydi. Bununla birlikte türbe, ziyaretçilerin "Alametlerimiz olsun" diyerek astıkları zerdeste, nefir, keşkül ve sapan-ı Davudiler ile donatılmıştı (*Seyahatnâme*, 2005-IX: 140-141). Evliya'nın burayı ziyaretinden sonra 1680 yılında tekke vakfına Ahmed, Hüseyin ve Hüseyin oğlu Mustafa isimli kişiler tarafından bir müdahale olmuş, Derviş Rıza isimli şahıs elindeki berata dayanarak bu müdahalenin önlenmesini istemişti (BOA, İE.EV, nr.563).

Fenike'de limon, incir ve nar bahçeleri içerisinde Abdal Musa'nın büyük bir tekkesi daha mevcuttu. Ancak bu tekkenin vakıf malları ve dervişleri azdı. Yine de burada kırk elli kadar Bektaşî dervişi ikamet etmekteydi. Bu tekke Nazır Dede ve Balım Dede'nin türbelerini de bünyesinde barındırıyordu (*Seyahatnâme*, 2005-IX: 141). Evliya her ne kadar bu tekkenin ismini Abdal Musa olarak veriyorsa da buradaki tekke muhtemelen Abdal Musa'nın halifelerinden Kafi Baba'ya aitti (Hasluck, 1929-II: s.507; Köprülü, 1973: 206; *Abdal Musa Sultan Velayetnâmesi*, 1990: 108).

Teke sancağında Abdal Musa'nın halifelerinden Sevindik Dede'nin kendi ismiyle anılan köyde birkaç Bektaşî dervişin bulunduğu türbesi de vardı (*Seyahatnâme*, 2005-IX: 141). Orhan Gazi tarafından yaptırılan Bursa şehir merkezindeki Abdal Musa tekkesi de XVII. yüzyılda gayet mamur bir haldeydi (*Seyahatnâme*, 1999-II: 14, 31).

Teke sancağında Adalya'da limon bahçesi içerisinde ve mesire yerinde Koyun Baba tekkesi vardı. Burada tekke şeyhi Boşnak Zülfikar Dede gelen ve gidene hizmet veriyordu (*Seyahatnâme*, 2005-IX: 147). Alanya'da şehrin kuzeyinde bir tepe üzerinde Sitti Zeynep tekkesi olup, iki kargir kubbeli ve büyük bir tekkeydi. Ancak sadece birkaç dervişi vardı (*Seyahatnâme*, 2005-IX: 152). Daha sonraki dönemlere ait arşiv kayıtlarında Alanya'nın Taşpazarı mahallesinde bu isimde bir tekkeye tesadüf olunmaktadır (BOA, C.EV, 187/9303; BOA, C.EV, 395/20042).

Alanya ile Selinti arasında, yolların kavşak noktasında büyük ardıc ağaçları ile çevrili, Bektaşiler tarafından ziyaret edilen Koç Davud Sultan'ın mezarı bulunuyordu. Buranın binasından herhangi bir eser kalmamıştı. Ancak mezarı ziyarete gelenler çevresine kuru ağaçlar yığarak burayı türbe haline sokmuşlardı. Ancak burası yol kenarında, sıradan bir kabirdi (*Seyahatnâme*, 2005-IX: 153).

Anadolu'daki pek çok tekkeyi ziyaret eden Evliya Çelebi, XIV. yüzyılda kurulan ancak zamanla Bektaşilerin eline geçen tekkeler hakkında bilgiler vermekteydi. Buna göre Hacı Bektaş Velî ile birlikte Horasan'dan gelen ve Orhan Gazi döneminde Bursa'nın fethine katılan Akbıyık Sultan, Abdal Murad ve Geyikli Baba'nın Bursa ve çevresinde tesis ettikleri tekkeler XVII. yüzyılda birer Bektaşî tekkesine dönüşmüştü.

Bunlardan Akbıyık Sultan tekkesi vakfına Evliya'nın ziyaretinin ardından Mustafa b. Nasuh mütevellî olarak atanmıştı (BOA, C.EV, 288/14683).

Orhan Gazi tarafından yaptırılan Abdal Murad tekkesi çok sayıda kişiye hizmet verebilecek bir mesire yerindeydi (*Seyahatnâme*, 1999-II: 14). Hoca Sadeddin de Abdal Murad türbesinin mesire yerinde olduğunu bildirmektedir (Hoca Sadeddin, 1279-II: 407). Binden fazla sahan, tencere ve kazanıyla birlikte pek çok hizmetçisi bulunan tekkenin ziyaretçisi hiç eksik olmazdı. Ziyaretçilerin sohbet ve ibadet ile meşgul oldukları bu tekkenin gelen ziyaretçilere canı gönülden hizmet eden, İlahi aşkla yanıp kavrulmuş "ciğeri büryan, sinesi sûzan" dervişleri vardı (*Seyahatnâme*, 1999-II: 14). Bir mesire yerinde olan Abdal Murad tekkesinin çevresi sanki gökyüzüne uzanmış çınarlar, kara ağaçlar ve serviler ile sarılmış olup bu ağaçların gölgeleri on bin kişiye yetecek miktardaydı. O kadar ki burada salıncaklar bulunup yârenler ve dilberler binip sallanırlardı. Yine bu mesire yerinde namazgah ve oturma yerleri ile mutfak ve kebab dolapları vardı. Dolaplar su ile döndürülüp kebab hazır olur, insanın zahmetine gerek kalmazdı. İşte Abdal Murad tekkesi böyle suyu ve havası çok hoş, yeşil kadife ile döşenmiş, Bursa'nın her bir yerinin seyredilebildiği bir vadide, mesire yerinde bulunuyordu (*Seyahatnâme*, 1999-II: 19). 1698 yılında Abdal Murad tekkesi şeyhi Receb'in vefatı üzerine bu görevi Şeyh Hasan devralmıştı. Ancak Ahmed Dede isimli şahıs tekke şeyhliğini kendi adına kayd ettirmiş, bu durum karşısında Şeyh Hasan şikâyetçi olmuştu. Ahmed Dede tekleden uzaklaştırılarak görev Şeyh Hasan'a iade edilmişti (VGMA, Defter nr.229, s.115).

Bursa'nın Deveciler semtindeki Geyikli Baba tekkesi de Orhan Gazi tarafından inşa ettirilmiş ve çevre köylerden biri tekkeye vakıf olarak bağışlanmıştı. Bununla birlikte geliri pek az olan bu tekke gelen bağışlarla ayakta duruyordu (*Seyahatnâme*, 1999-II: 14, 26, 31). Nişancı Mehmed Paşa ve Âşık Mehmed, Orhan Gazi'nin Bursa içinde Geyikli Baba'ya büyük bir tekke yaptırdığını nakletmekle (Nişancı Mehmed Paşa, 1279: 115; Âşık Mehmed, 2007-III: 1034) birlikte Hammer, Orhan Gazi tarafından inşa ettirilen Geyikli Baba tekkesinin Bursa şehrinin doğusunda Keşiş Dağı'nın eteğinde bulunduğunu ve ziyaretçisinin çok olduğunu bildirmektedir (Hammer, 1329-I: 160-161).

Yine XVII. yüzyılda Bursa'da yalın ayak başı çıplak, arif-i billah Bektaşî dervişlerinin ikamet ettiği Ramazan Baba (*Seyahatnâme*, 1999-II: 34) tekkesi vardı. Evliya sonrası 1726 ve 1730 yıllarında Ramazan Baba tekkesine sırasıyla Derviş Mehmed ve Derviş Mustafa'nın şeyh atandığı görülmektedir (BOA, C.EV, 607/30636; VGMA, Defter nr.660, s.92).

Evliya'ya göre Akhisar'da Karaca Ahmed Sultan adında büyük bir tekke mevcuttu (*Seyahatnâme*, 1999-II: 14, 19, 26, 31). Evliya Karaca Ahmed Sultan ile ilgili bilgileri Taşköprüzâde'den aktarmıştır (Mecdi Efendi, 1269: 33). Aşıkpaşazâde, Karaca Ahmed Sultan'ı Orhan Gazi döneminde yaşayan ulu kişiler arasında sayarak, "mülük-i Acem'den bir zatın oğludur. Anadolu'ya gelip Akhisar kasabasının müzafatından bir mevkide yerleşerek orada irtihal etmiştir." demektedir (*Aşıkpaşazâde Târîhi*, 1332: 199-200). Bu bilgiler Evliya ile neredeyse aynıdır. Bursa'ya bağlı Mihaliç'te büyük bir Karaca Ahmed Sultan tekkesi daha vardı. Ancak Evliya bu tekkenin hangi tarıkata mensup olduğunu belirtmemişti (*Seyahatnâme*, 2001-V: 148).

Evliya, Biga'da da ismini belirtmediği bir Bektaşî tekkesi görmüştü (*Seyahatnâme*, 1996-I: 109). Burası muhtemelen Kurd Baba tekkesiydi (BOA, MAD, 9771, s.86).

Eskişehir'deki Seyyid Battal Gazi tekkesinde de Bektaşî dervişleri ikamet ediyordu. Evliya Çelebi'nin naklettiğine göre bu tekke, pehlivanlığı ile ünlü Selçuklu emirlerinden biri tarafından Battal Gazi'nin mezarı üzerine yaptırılmıştı (*Seyahatnâme*, 1999-III: 12-13). Ayrıca bu kişi tarafından tekkeye meydan odalarının dışında çok sayıda hücre, büyük bir mutfak, mihmanhâneler, kiler ve fırın inşa edilmişti. Evliya'ya göre Ahmed Yesevî'nin izniyle Horasan'dan yedi yüz dervişleriyle Rum'a gelen Hacı Bektaş Veli ilk olarak bu tekkeye yerleşmiş ve uzun süre burada ikamet etmişti (*Seyahatnâme*, 1999-III: 12-13). Bu arada Orhan Gazi, Hacı Bektaş Veli ile müşerref olmak için burayı ziyaret etmiş, Hacı Bektaş Veli'nin ricası üzerine tekkeyi sağlam bir şekilde yaptırıp, bin kadar haneyi bölgede iskân ettirerek burada bir şehir kurmuştu. Yine Hacı Bektaş Veli'nin halifelerinden Pirce Sultan'ı tekkeye şeyh tayin ederek yetmiş müridiyle birlikte burada ikametlerine izin vermişti (*Seyahatnâme*, 1999-III: 12-13). Böylece Bektaşî tekkesine dönüşen, büyüklüğü ve mavi kurşunlarının parıltısı ile bir fersah uzaktan görülebilen Seyyid Battal Gazi tekkesinde XVII. yüzyılın ortalarında (Evliya burayı 1648 dolaylarında ziyaret etmiştir) iki yüzden fazla yalın ayak başı çıplak, ehl-i sünnet ve'l-cemaat, arif-i billah, halim ve selim derviş bulunmaktaydı (*Seyahatnâme*, 1999-III: 12). Bu dervişler canla ve başla misafirlere hizmet ederler, her biri kendi el yemeklerini onlara hediye verirlerdi. Ayrıca her biri bir işe memur olan bu dervişler, meydan ferraşlığından başlayarak türbedarlık ve şeyhlik makamlarına yükselirlerdi (*Seyahatnâme*, 1999-III: 12-13).

Tekkenin bir köşesinde bulunan Seyyid Battal Gazi'nin türbesinde ise gümüş pullarla süslenmiş eşik ve kapısından içeri girildiğinde insanı dehşete düşüren, görkemli ve on adım uzunluğunda kabirle karşılaşılıyordu. Kabrin dört bir tarafı yüzlerce çerağdan, buhurdan, gülübdan ve şamdanlarla kat kat tezyin edilmişti. Türbenin iç duvarları yetmiş adet hüsn-i hat ile süslenmiş olup, bunların her biri ziyarete gelen kişiler tarafından yazılmıştı. Tekkeyi Murteza Paşa ile birlikte ziyaret eden Evliya Çelebi, Battal Gazi'nin "rûh-ı pür-fütûhu" için Yasin-i şerif okuyup ruhaniyetinden yardım talep etmişti. Bu arada Murteza Paşa ise dervişlere yüz altın dağıtarak, tekkenin harem bölümünün ortasındaki şadırvanda üç adet kurban kestirmişti. Öte yandan Seyyid Battal Gazi tekkesinin harem bölümüne çıkılırken kapı arasında Gizlice Baba'nın bir türbesi yer alıyordu (*Seyahatnâme*, 1999-III: 12-13).

Evliya'nın naklettiği bu bilgilere nazaran XVI. yüzyılda Seyyid Gazi tekkesi mühlidlerin bulunduğu bir yer olarak görülüyordu. Evliya Çelebi'nin ziyaretinden yıllar önce (1558 ve 1572 yıllarında) Seyyid Gazi tekkesindeki ışıkların fesad ehli oldukları, tekkenin vakıf mallarının uygunsuz bir şekilde sarf olunduğu yolunda şikayetler vaki olmuştu. Ancak tekke Yeniçeri ve acemi oğlanlarının koruması altındaydı (BOA, MD, nr.73, s.302; Faroqhi, 2003: 83, 188; Ahmet Refik, 1932: 13, 32-33). Evliya'dan sonra 1709 tarihinde ise Eskişehir çarşısında bulunan bir hanın senelik gelirin 300 akçelik bölümü Seyyid Gazi vakfına ayrılmıştı (BOA, C.BLD, 102/5084). Bu tarihten bir süre sonra Seyyid Gazi tekkesi vakfına Kütahya mütesellimi tarafından yapılan müdahale engellenmişti (VGMA, Defter Nr. 323, s.145).

XVII. yüzyılda Manisa'da Ayn-ı Ali tekkesi bulunuyorsa da Evliya burayı ziyaret ettiğinde medrese olarak hizmet vermekteydi (*Seyahatnâme*, 2005-IX: 42). Buranın 1667-1668 yıllarında Bektaşilerin idaresinde olduğu tespit edilmektedir (BOA, İE.EV, nr.2846; Faroqhi, 2003: 200). Bununla birlikte Evliya'dan yaklaşık bir asır sonra tekkenin faaliyetleri sürmektedir (BOA, C.EV, 629/31705; BOA, C.EV, 310/15773).

Birgi'de Bozdağ yaylası yolu üzerinde Erenler Sultan türbesiyle birlikte büyük bir Bektaşî tekkesi mevcuttu. Burada Sultan III. Murad'ın hocalarından ve Birgi sakinlerinden Molla İbrahim Efendi medfundu. Bozdağ yaylasının hemen bitişiğindeki Erbain dağında ise Baba Sultan tekkesi bulunmaktaydı. Baba Sultan, Hacı Bektaş Veli ile Horasan gelmiş ve burada tekkesini kurmuştu. XVII. yüzyılda Baba Sultan tekkesinde zikir ve ibadetle meşgul iki yüzden fazla Bektaşî dervişi yaşıyordu. Ayrıca Bozdağ yaylasına yakın bölgelerde yaşayan halk buraya ziyarete gelmekte, nezir adıyla yardımlar bırakmaktaydı. Bu yardımlarla tekkenin Keykavus mutfağında hazırlanan yemekler dervişler tarafından fakirlere ve ziyaretçilere ikram edilmekteydi. Burası inşa edildiğinden beri, yani dört yüz senedir ocağında ateş sönmemiş olup, tencereleri dahi ocaktan inmemişti. İki kişi de burayı ziyarete gelse hemen önlerine

baba çorbası ve bir dilim ekmek getirilirdi (*Seyahatnâme*, 2005-IX: 94-95). Bu tekke muhtemelen XIX. yüzyılda faaliyetleri devam eden Musa Baba tekkesiydi (BOA, C.EV, 189/9438).

Denizli'ye bağlı Davaz'da ise yine büyük bir tekke olan Karaca Ahmed Sultan tekkesi yer alıyordu. Ayrıca bu tekkede Sarı Baba Sultan, İlkınlı Sultan, Kepez Dede, Ali Balı Dede ve Gülüm Dede'nin mezarları bulunuyordu (*Seyahatnâme*, 2005-IX: 104). Karaca Ahmed Sultan'ın Denizli'ye bağlı Sarayköy ilçesinin Kumluca köyünde de bir türbesi bulunduğu tespit edilmektedir (Yaman, 1974: 149-151).

Kütahya'nın Çukurca kazasında Karaca Ahmed Sultan'ın dervişlerinden Selim Dede'nin tekke ve türbesi bulunuyordu. Selim Dede'nin türbesi Abbasi imamları ve dört bir tarafı çerağlar, alemler ve şamdanlarla süslenmişti. Tekke harem kısmının dışında mutfağı ve derviş hücreleri ile gayet bakımlıydı. Bölge ahalisi Selim Dede ve tekkesine karşı saygı ve hürmet hisleriyle doluydu. Zira dervişler yaylaya çıktıklarında tekke mutfağındaki bakır aletleri ve nice kıymetli eşyaları öylece bırakmalarına rağmen herhangi bir hırsızlık olayı yaşanmazdı (*Seyahatnâme*, 2005-IX: 12). Bununla birlikte Evliya, Kütahya merkezinde ismini belirtmediği bir Bektaşî tekkesi ile karşılaşmıştı (*Seyahatnâme*, 2005-IX: 16).

Şuhut kazasının Boyalı köyünde Seyyid Kureyşî'nin bağ ve bahçeler içerisinde tekke ve türbesi vardı. XVII. yüzyılda türbenin bakımı ve sair hizmetleri tekkede ikamet eden Bektaşî dervişleri tarafından yerine getiriliyordu (*Seyahatnâme*, 2005-IX: 23).

Demirci kazasında ise Hacı Baba Sultan tekkesi derviş hücreleri, meydan odaları, mutfağı ve diğer eklentileri ile büyük bir tekke idi. Ayrıca Hacı Baba Sultan'ın büyük bir kubbesi olan, kargir türbesi vardı. Ancak bu tekke 1671 yılında Köprülü Ahmet Paşa'nın izniyle bazı suhteler tarafından medreseye çevrilmişti. Bu arada derisimler tekkenin vakfını bozmuşlar ve "berekât-ı Halil"i uçurmuşlardı (*Seyahatnâme*, 2005-IX: 29). 1680 tarihinde Hacı Baba tekkesi vakfına mütevelli ve müderris tayin edildiğine göre Evliya'nın dokuz yıl öncesine dair verdiği bilgi doğrulanmaktadır (BOA, C.EV, 427/21644). Evliya, Simav kazasında da Karşıyaka ismi verilen dağda "fukara-yı Âl-i abâ" Hacı Baba'nın bir türbesi bulunduğunu haber vermekte, ancak bu zatın bağlı olduğu tarikatı belirtmemektedir (*Seyahatnâme*, 2005-IX: 28).

Evliya Çelebi'nin verdiği bilgilere göre XVII. yüzyılda Anadolu'da Bektaşîlerin faaliyetlerinin yoğunlaştığı bir diğer bölge Çorum ve çevresi idi. Evliya, Çorum'da büyük bir Bektaşî tekkesi olan Seydim Sultan'a uğramış, burada paşalara ve iç ağalarına verilen büyük bir ziyafete katılmış, tekkede yalın ayak başı çıplak, aşıkân-ı sadıkân Bektaşî dervişleri görmüştü (*Seyahatnâme*, 1999-II: 214). Seydim

Sultan'a Evliya'dan sonra bir köy ismi olarak tesadüf olunmaktadır. Bu köyde Murad Seydi adında bir tekke bulunuyorsa da bunun Bektaşilere ait olup olmadığı açık değildir (BOA, C.EV, 184/9304; Faroqhi, 2003: s.55).

Osmancık'ta bulunan Koyun Baba tekkesi ve türbesini ziyaret eden Evliya Çelebi, buranın ziyaretçisinin hiç eksik olmadığını, mutfağında devamlı olarak yemek pişirildiğini, Anadolu, Rumeli, Arabistan ve Acem'de böyle büyük tekke görmediğini haber vermekteydi. Hacı Bektaş Veli'nin halifelerinden olan Koyun Baba'nın kabrinin bulunduğu yere II. Bayezid, türbe, cami ve dervişler için büyük bir tekke inşa ettirmişti (*Seyahatnâme*, 1999-II: 94). Koyun Baba tekkesi meydan odasının yanı sıra ziyaretçilerin konaklaması için büyük bir han, imarethane, mutfak, kiler ve pek çok hücreden meydana geliyordu. Dört bir yanı kurşunla kaplanan bu binaların göm gök parlıtısını bir fersah öteden görmek mümkündü. Dahası tekke ve türbenin kubbelerindeki altın alemlerin şâşâsından insanın gözleri parlardı. Koyun Baba'nın türbesi çok hoş kokularla bezenmiş olup, burayı ziyarete gelenlere fukara ve türbedarlar bu kokulardan ikram ederlerdi. Tekkede koyun ve kuzu gibi meler, yumuşak huylu, ehl-i sünnet ve'l-cemaat, abdullah ve arif-i billah dervişler vardı (*Seyahatnâme*, 1999-II: 94).

Evliya Çelebi, halkı fukara-yı Bektaşiyân olan Osmancık şehrine geldiğinde Koyun Baba'nın kabr-i şerifini ziyaret edip, ruhu için bir hatim okumuştur. Bunun üzerine tekkede bulunan şeyh ve dervişler Evliya'nın başına, zikir ve tekbirlerle bir Bektaşî sikkesi geçirip, Evliya için hep bir ağızdan sağlık, sıhhat ve hayır duada bulunarak gülbang-ı Muhammedi çekip Fatiha okumuşlardır. Bu izzet ve ikram karşısında duyulmuş Evliya'nın bir saat kadar gözlerinden yaşlar boşalmış, bu sayede daha önce Karadeniz'de boğulma tehlikesi atlattığında rahatsızlanan gözleri iyileşmiş, ardından tekkeyi gezip görmüş, dervişlerle hasbihal ederek baba nimetlerinden yemişti. Ayrıca Evliya, Koyun Baba türbesinde Hacı Bektaş Veli'den hatıra kalan hırka, seccade, alem, tabl, kudüm, asa ve tacın muhafaza edildiğini, aşıkların ve seyyahların türbenin duvarlarını çeşitli beyitler ve güzel yazılarla süslediklerini bildirmektedir (*Seyahatnâme*, 1999-II: 94). Evliya Çelebi'den önce Yavuz Sultan Selim'in bu tekkeye pek çok emlak bağışlayıp zengin bir vakıf kurduğu, ayrıca bu vakfî vergilerden muaf tuttuğu anlaşılmaktadır (VGMA, Defter nr. 386, s.251). Mayıs 1584'te Koyun Baba tekkesi dervişleri tekkeye su getiren sakilerin bargirlerinin gelip geçen ulaklar tarafından alındığını bildirip, bunun men edilmesi istemişlerdi (BOA, MD, nr.52, s.363).

Çorum ve çevresi XVII. yüzyıl sonrası da önemli bir Bektaşî faaliyet alanıdır. Çorum'un mahalle ve köylerinde Abdal Ata, Şeyh Demir, Karadonlu, Abdalbudu, Erkulu Baba, Balım Sultan, Balım Hasan, Derviş Nuri, Âşık Çelebi, Evliya Baba, Şeyh Mezid (Şeyh Kılavuz), Güllücük, ve Seydi Baba gibi Bektaşî tekkeleri bulunmakta-

dır (BOA, MAD, 9771, s.99-100; BOA, C.EV, 374/18997; BOA, C.EV, 128/6377; BOA, C.EV, 159/7934; BOA, C.EV, 249/12458; BOA, TT, nr.444, s.308; Faroqhi, 2003: 201).

Evliya, XVII. yüzyılda Ankara çevresinde de Bektaşî tekkeleri olduğunu haber vermektedir. Mesela Kalecik'e bağlı Keskin'de Hacı Bektaş Veli'nin halifelerinden Sultan Koçi Baba'nın çevrede benzerine çok az rastlanılan büyük ve mamur bir tekkesi bulunuyordu. Buranın "fakr u fakâ" erenlerinden ve Bektaşî tarikatından dervişleri vardı. Evliya'ya göre bunun sebebi bölgedeki Türkmenlerin Koçi Baba'ya gönülden bağlı olmalarıydı. Koçi Baba'nın kabrinin etrafı çerağlar ve şamdanlar ile tezyin edilmiş olup, buradaki nefir, tabl, alem, ziller, hurka ve seccadeler ziyaretçilerin görmesi için hazır hale getirilmişti (*Seyahatnâme*, 1999-II: 217). XVI. yüzyılın ikinci yarısına ait kayıtlarda Koçi Baba köyü tekkeye vakfedilmiş gözükmektedir (BOA, TT, nr. 291, s.163; KKA, Çankırı Evkaf Defteri, nr.578, v.85b). 1712 tarihinde tekkedeki Bektaşî şeyhi Şeyh Elvan, Koçi Baba köyünün tekkenin vakfı olduğunu ve eskiden beri vergilerden muaf bulunduğunu, ancak kendilerinden vergi talep edildiğini bildirip, bir an önce bu duruma son verilmesini istemişti. Bu sırada tekkeye bağlı 60 kadar vergi mükellefi bulunuyordu (BOA, C.EV, 451/22830).

Çubuk'ta büyük bir tekke olan Hüseyin Gazi tekkesi vardı (*Seyahatnâme*, 1999-II: 222; 2001-IV: 18). Yaz ve kış meydanları ile zengin bir vakfa sahip olan bu tekkenin yalın ayak başı çıplak, arif-i billah, marifet erbabı, Farsça ve Arapça bilen yüzden fazla Bektaşî dervîşi mevcuttu (*Seyahatnâme*, 1999-II: 222). Ayrıca bu tekke bölgede önemli bir işlev görüyordu. Her yıl burada çevreden gelen 40-50 bin kişinin de katılımıyla Hüseyin Gazi'nin hayrına mevlit okutuluyordu. Evliya Çelebi bu gayet faal tekke kurbanlar kesip dervişlere ikramda bulunmuş, ayrıca on kuruş tasadduk etmiş, böylece tekke şeyhi Memi Can Dede'nin duasını almıştı. Buradaki Hüseyin Gazi türbesi ise şamdan, çerağ ve kelam-ı izzetler ile süslenmişti (*Seyahatnâme*, 1999-II: 222; 1999-III: 12). Bununla birlikte Beypazarı'nın Sarılar köyünde Hacı Bektaş Veli'nin cansız duvar yürüttüğüne inanılan bir ziyaret yeri bulunmaktaydı. Evliya burayı ziyaretinde, Hacı Bektaş Veli'nin duvar üzerinde oturdukları yerin hâlâ belli olduğunu görmüş, bu duvarın başka bir yerden geldiğine kanaat getirmişti (*Seyahatnâme*, 1999-II: 243).

Evliya Çelebi'nin verdiği bilgilere göre XVII. yüzyılda Merzifon'da Osmançık'taki Koyun Baba tekkesinden daha büyük bir binaya sahip olan Pir Dede Sultan tekkesi bulunuyordu. Bu tekke kargir ve çok büyük olup üzeri kurşunla kaplıydı. Tekkenin kurucusu Pir Dede, Hacı Bektaş Veli ile Anadolu'ya gelmiş, Orhan Gazi döneminde fetihlere katılmıştı. II. Murad ise bu tekkeye 366 köy vakfetmişti. Tekke çok kıymetli eşyalarla donatılmış olup, bunun benzeri İmam Musa Rıza tekkesinde dahi yoktu. Bununla birlikte tekke o dönemde meydan odaları, mutfağı, kileri

ve derviş hücreleriyle 200-300 dervişin barınabileceği imkanlara sahipti. Tekkenin imaretinde misafirlere yemek ikram ediliyordu. Özellikle Pir Dede Sultan'ın çorbası meşhurdur. Ayrıca burada Pir Dede Sultan'ın nazargâhı olan bir hamam mevcuttu (*Seyahatnâme*, 1999-II: 206-208; 2003-VIII: 72). XVII. yüzyılda Pir Dede Sultan tekkesinde iki yüzden fazla yalın ayak başı çıplak, irfan ehli dervişân-ı dilrişânlar, gelip gidene hizmet etmekteydi. Evliya buradaki Pir Dede Sultan türbesini ziyaret edip, azizin ruhu için Yasin okumuş ve yardım talep etmişti. Türbe çok güzel kokuyla bezendiğinden insana ferahlık veriyordu. Pir Dede Sultan'ın kabrinin çevresi çerağ, şamdan, kandil, buhurdan ve gülabdan gibi değerli eşyalarla donatılmıştı. Evliya buradaki dervişler tarafından canı gönülden karşılanmış, tekke şeyhi Memi Dede başına Pir Dede Sultan'ın bozdoğanî keçe külahını koymuş, bu arada dervişler gülbang-ı Muhammedî çekerek ona hayır duada bulunmuşlardı (*Seyahatnâme*, 1999-II: 206-208; 2003-VIII: 72). Bu tekkenin Yavuz Sultan Selim döneminde veya daha önce kurulduğu anlaşılmaktadır (BOA, TT, nr.90, s.153). Evliya'dan çeyrek asır sonrasına ait arşiv kayıtları da Pir Dede tekkesinin Bektaşî dervişleri tarafından idare edildiğini göstermektedir (BOA, C.EV, 41/2040; BOA, C.EV, 378/19185).

Öte yandan XVII. yüzyılın ikinci yarısında Çankırı sancağına bağlı, Kızılırmak yakınlarındaki Ayruk köyünde değerli eşyalarla döşenmiş, Mehmed Şah Dede'nin büyük bir tekkesi vardı (*Seyahatnâme*, 1999-II: 234). Alim, keramet sahibi, hoş sohbet, muhterem ve Mehmed Şah Dede'nin soyundan gelen bir zat olan tekke şeyhi Mustafa Dede askerler tarafından da sevilir ve ziyaret edilirdi. Mesela Varvar Ali Paşa'ya böyle bir ziyafet tertip edilmiş, Mehmed Şah Dede'nin bir kerameti olarak bu ziyafette sayısız asker nefis yiyeceklerden yemişti. Tekke şeyhi her yıl kendi atlarından birini kurban ederek, tekke yakınlarındaki kayalarda yaşayan kartallara yiyecek olarak bırakırdı. Bununla birlikte tekke şeyhi Mustafa Dede karakuşlar beslemekte, bu kuşlar şeyhin keramet ve tasarrufuyla çevreden tilki, çakal, kurd, sırtlan, karaca, sığın, turna, ördek hatta Kızılırmak'tan sazan balıkları alıp şeyhin önüne getirmekteydi. Evliya'nın ziyareti sırasında tekkenin yüz kadar yalın ayak başı çıplak, aşıkân-ı sadıkân, dervişân-ı dilrişânları vardı (*Seyahatnâme*, 1999-II: 23).

Evliya Çelebi'nin naklettiğine göre XVII. yüzyılda Tokat ve çevresi de Bektaşîlerin yoğun olarak faaliyet gösterdikleri bir bölgeydi. Zira Hacı Bektaş Veli'nin pek çok halifesi bu bölgede tekkeler açmışlardı. Hızırlık mevkiindeki Açıkbaş tekkesi bağlar içerisindeydi. Bu tekke Hacı Bektaş Veli'nin Anadolu'ya geldiği ilk zamanlarda kurulmuştu. XVII. yüzyılda burası ziyaretçilerine bol bol yiyecek ikram etmekteydi (*Seyahatnâme*, 2001-V: 36). Arşiv kayıtlarından Tokat'ta Açıkbaş İbrahim Dede tekkesine tesadüf olunmaktadır. 1704 tarihli kayda göre Derviş Ahmed Bektaşî bu tekkenin kendi tasarrufuna bırakılması gerektiğini bildirmiştir (VGMA, Defter nr. 230, s.244). Ayrıca buraya yakın Hızırlık tekkesi (*Seyahatnâme*, 2001-V: 36) ile şehrin doğusunda aynı zamanda bir mesire yeri olan Çöreğibüyük tekkesi

vardı (*Seyahatnâme*, 2001-V: 36). XVI. yüzyıl tahrir defterlerinde Hızırlık tekkesine tesadüf olunmaktadır (BOA, TT, nr.387, s.433-434). Arşiv kayıtlarına göre Çöregibüyük tekkesi XVIII. yüzyılda Tokat'ın Şeyh köyüne, XIX. yüzyılda ise Komnat nahiyesine bağlı gözükmetedir (BOA, C.EV, 134/6651; C.EV, 436/22067; C.EV, 511/25810).

Evliya'nın birkaç dervişle karşılaştığı Gıgıj Dede Sultan tekkesi de Tokat'taydı. Hacı Bektaş Veli Horasan'dan Anadolu'ya gelişinde bu tekkede kalmıştı (*Seyahatnâme*, 2001-V: 36, 42). Ayrıca şehrin kuzeyinde kadim ve gayet bakımlı Sünbüllü Baba tekkesi vardı. Hacı Bektaş Veli Horasan'dan Anadolu'ya geldiğinde bu tekkede bir süre kalmış, tekkeye Sünbüllü Baba'yı seccadenişin olarak bırakmıştı. Tokat Müslümanlar tarafından fethedilmeden önce bu tekke faaliyete geçirilmişti. Tekke özellikle dut ağaçlarının çok olduğu bir bağ ve bahçelik içerisindeydi (*Seyahatnâme*, 2001-V: 36, 39, 42). XVIII. Yüzyılda Sünbül tekkesi ve türbesinin faaliyetleri devam etmiştir (BOA, C.EV, 81/4013). Yine Eke bağlarında, mesire yerinde Taşoluk tekkesi ile Hızırlık ırmağı kıyısında, bazen Bektaşî bazen ise Halvetî dervişlerin can sohbeti yaptıkları, vakfı bulunmayan Kömsek Baba tekkesi vardı (*Seyahatnâme*, 2001-V: 36, 42).

Zile'de ise Hacı Bektaş Veli ile Anadolu'ya gelen Şeyh Nusret'in imaret, mi-safirhane ve mescidi bulunan gayet mamur bir tekkesi mevcuttu. Bölge ahalisinin büyük hürmet gösterdiği Şeyh Nusret'in tekkesinde XVII. yüzyılda yalın ayak başı çıplak, yetmiş Bektaşî dervişi bulunuyordu. Tekke bahçesinde bir dut ağacı olup, meyvesi çok lezzetliydi. Dervişler bu duttan Zile şehrinin ayan ve eşrafına hediye götürüp karşılığında yardım görürlerdi (*Seyahatnâme*, 1999-III: 146-147). Bu tekke de XVIII. yüzyılda faaliyetlerini sürdürmüştü (VGMA, Defter nr. 259, s.190). Bunlarla birlikte Tokat'ta Hacı Bektaş Veli'nin halifelerinden Sultan Cavlı Dede'nin nazargâhı olduğu söylenen ve kulak ağrısına iyi geldiği rivayet edilen, Bahadır Sultan mescidinde bir su bulunmaktaydı (*Seyahatnâme*, 2001-V: 35).

1649 yılında Kayseri'de Kırk Nisalar'ın medfun olduğu Seyyid Battal Cafer Gazi tekkesi, aynı zamanda büyük bir ziyaret yeri idi. Melek Ahmed Paşa tarafından inşa ettirilen ve âşıkân dervişleri olan bu tekkede gelen ve gidene yemek veriliyordu. Yılanlıdağı'nda mesire yerindeki Koyun Baba tekkesi ise cihannüma bir "asitane-i ra'nâ" idi. Şehrin ayan, eşraf, şair, meddah ve sazendeğânları tatil günleri bu ferah mekâna gelip eğlenirler, böylece gam ve kasvetlerinden azade olurlardı. Hattâ burası, Sultanların dahi dinlenmek için geldikleri bir yerdi. Bununla birlikte Kayseri yakınlarındaki Kalenderan tekkesi çok eski bir tekke olup, o dönemde sadece birkaç adet fena fillah dervişi mevcuttu. Bu dervişler şehre gelip yardım toplarlardı, geçimlerini bu şekilde sağlardı (*Seyahatnâme*, 1999-III: 107, 111). Ayrıca Kayseri'ye bağlı Bor şehri mezarlığında Sarı Saltık'ın tekke ve türbesi bulunuyordu (*Seyahatnâme*,

1999-III: 114). Burası Evliya'dan sonra da faaliyetlerini sürdürmüştü (BOA, C.EV, 89/4434). Bunlarla birlikte Kayseri ve çevresinde daha XVI. yüzyılda Bektaşilerin faaliyet gösterdikleri tespit edilmektedir (Yinanç-Elibüyük, 2009-I: 52-53).

Evliya seyahatleri sırasında, Malatya'da Seyyid Battal Gazi tekkesine birkaç defa uğramış, buranın bir ziyaret yeri olarak da hiç boş kalmadığını görmüştü. Zira burası duaların kabul olduğu bir makamdı. Bu kadim tekke Melek Ahmet Paşa tarafından tamir ettirilmiş, kubbe ve mutfak gibi ilavelerle de genişletilmiş, ayrıca yüzlerce bakır eşya vakfedilerek ahali huzurunda türbedara teslim edilmişti. Buradaki Bektaşi dervişleri ziyaretçilere hizmet ederlerdi (*Seyahatnâme*, 2001-IV: 18). XVII. yüzyılda burası güllük ve gülistanlık bir halde olup, yedi yüz yıldır Battal Gazi'nin ruhaniyeti sayesinde tekke sapa sağlam ayakta kalmıştı (*Seyahatnâme*, 2001-IV: 13, 18). Evliya Malatya'daki Seyyid Battal Gazi tekkesi ile ilgili bu bilgileri Âşık Mehmed'den aktarmaktadır (Âşık Mehmed, 2007-II: 889-890). Bu tekkenin XIX. yüzyılda faaliyetlerine devam ettiği görülmektedir (BOA, C.EV, 229/11406).

Erzincan'da bahçeler içinde Hızır makamı denilen bir tekke (*Seyahatnâme*, 1999-II: 198-199) vardı. Burası muhtemelen Karaca Ahmed Sultan'ın evlatlarından Hızır Abdal'ın türbesinin bulunduğu yeri (Yaman, 1974: 146-147). Ayrıca Baru köyünde Evliya'nın yalın ayak başı çıplak, âşık-ı sadık, sine-çak ve dervişân-ı pak fukaraları olduğunu naklettiği Behlül-i Semerkandî'nin türbesi yanında büyük bir tekke vardı (*Seyahatnâme*, 1999-II: 198-199). Bu tekkeye arşiv kayıtlarında da tesadüf olunmaktadır (BOA, TT, nr.557, s.11; KKA, Defter nr.174, s.108).

Evliya, Bitlis'te de ismini belirtmediği bir Bektaşi tekkesi bulunduğunu haber vermekteydi (*Seyahatnâme*, 2001-IV: 66).

Evliya Şirvan'da aralarında altı-yedi saat gibi bir mesafe bulunan tekkeleri de ziyaret etmişti. Bunlardan Pîr Dekrûh Sultan tekkesinin kargir ve büyük bir binaya sahip olduğunu görmüştü. Şirvan halkının çoğu Pîr Derkuh Sultan'a bağlıydı ve Bektaşi dervişleriydi. Ayrıca tekke şehrin ileri gelenlerinin ve zanaatkarlarının mesire yeriydi ki gelip bu havadar ve bağ-ı İrem misal yerden istifade ederlerdi. Evliya, tekkenin tefsir ve hadis ilimlerine vakıf şeyhi Ali Koç Dede'nin hayır duasını almıştı. Ardından kuzey yönünde altı saat gidip, Şeyh Safî'nin Erdebil'den gelip Pîr Merîzat Sultan'ın mezarı üzerine yaptırdığı Bektaşi tekkesini ziyaret etmişti. Büyük masraflar yapılarak inşa ettirilen –on adet Azerbaycan hazinesi- bu tekkenin benzeri ancak Meşhed'deki İmam Musa Rıza tekkesi olabilirdi. Keza Evliya'ya göre burası tarif edilmek ve vasıfları sayılmaktan beri, müstesna bir asitane-i ra'nâydi. İçerisine girildiğinde heybetinden insanın vücudunda korku ve titreme meydana gelirdi. O sırada tekkede şeyh bulunan Hoca Selahaddin münzevi bir hayat yaşıyordu. Ayrıca

Harac'da büyük bir tekke olan Şeyh Merza Sultan tekkesi mevcuttu. Bu tekke Acem şahlarından Şah Hudâbende tarafından inşa ettirilip bir de kümbet ilave edilmiş, ayrıca tekkenin ihtiyaçlarının karşılanması için vakıf kurulmuştu (*Seyahatnâme*, 1999-II: 150).

XVII. yüzyılda Silifke ile Karaman arasında Göksu nehri yakınlarındaki Fişiş köyünde Büklü Baba Sultan'ın birkaç Bektaşî dervişi bulunan muhtasar bir tekkesi vardı (*Seyahatnâme*, 2005-IX: 154). Adana'da ise Tarsus kapısında Kurban Baba türbesi ve tekkesi Bektaşî dervişlerinin tasarrufundaydı (*Seyahatnâme*, 2005-IX: 171). Adana sancağında Misis köprüsü civarında da bir Bektaşî tekkesi kurulmuştu. Evliya'nın ismini belirtmediği bu yapı, ziyaretçilerin şeyhinden şikâyetçi olmaları üzerine medreseye çevrilerek ilim talebeleri ve dersiâmlara tahsis edilmişti (*Seyahatnâme*, 2005-IX: 171). Bu tekke XVI. yüzyıl sonlarında Adana Sancakbeyi Piri Paşa tarafından yaptırılan Cebel-i Nur tekkesi olmalıdır (KKA, Adana Evkaf Defteri, nr.583, v.18a). Tekke XVIII. yüzyıl başlarında ve ortalarında faaliyetlerini sürdürmektedir (BOA, C.EV, 102/5063; BOA, C.EV, 162/8053).

Anadolu'nun diğer bölgelerinden olarak Antep'te Yavuz Sultan Selim tarafından yaptırılan Dölük Baba tekkesi de Bektaşîlerin idaresindeydi ve büyük bir binaya sahipti (*Seyahatnâme*, 2005-IX: 181). Bu tekkeye XVI. yüzyıl tahrir defterlerinde tesadüf olunmaktadır (BOA, TT, nr.373, s.80-81). 1649-1650 yıllarında tekke vakfının mütevelliliğine Mustafa b. Ebubekir, tekke şeyhliğine ise Mevlevî Mehmed Dede getirilmişti (*Ayıntap Şer'îye Sicili*, nr.21, s.9, 70). Bu sebeple tekkenin o dönemde Mevlevî tarikatına bağlı olduğu tespit edilmektedir (*Ayıntap Şer'îye Sicili*, nr.21, s.10-11, 80-81, 84; *Ayıntap Şer'îye Sicili*, nr.23, s.269-271, 283, 287). 1689'da tekke vakfının 3.520 gurusu geliri bulunmaktadır (BOA, EV.HMH, Defter nr.552, v.1a).

Hatay Payas'ta ise Uzun Dede'nin türbesinin bulunduğu yerde, birkaç Bektaşî dervişi olan küçük bir tekke vardı (*Seyahatnâme*, 1999-III: 33).

Rumeli'deki Bektaşî Tekkeleri

Bektaşîliğin Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde gerçekleşen bu yayılması, Anadolu ile sınırlı kalmayıp Rumeli'ye sıçramış ve pek çok Bektaşî dervişi Balkanlarda faaliyet göstermişti. Evliya Çelebi'nin belirttiğine göre Rumeli'de ilk tekkeler Hacı Bektaş Velî'nin görevlendirmesiyle Sarı Saltık (*Seyahatnâme*, 1996-I: 312; 1999-II: 72, 74-75; 1999-III: 175-176, 200; 2001-IV: 117) ve Akyazılı Sultan tarafından açılmıştı (*Seyahatnâme*, 1996-I: 312). Evliya Çelebi, Rumeli'de yedi yüz Bektaşî tekkesi olduğunu nakletmekte ve Rumeli'de bu kadar çok tekkenin olmasını Sarı Saltık'ın faaliyetlerine bağlamaktadır (*Seyahatnâme*, 1999-II: 26). Keza, Hacı Bektaş Velî

tarafından Dobruca, Leh, Çeh ve Moskov diyarına gönderilen Sarı Saltık pek çok keşif ve keramet göstermiş, Dobruca'daki ejderhayı öldürüp bölgenin Müslümanlaşmasını sağlamıştı. Vefatının ardından kendisi için yedi ayrı tabut hazırlanıp her bir ülkenin kralı birer tabut götürüp kendi memleketlerinde defnetmişlerdi. Tabutlardan birini Müslüman olup Ali Muhtar ismini alan Dobruca kralı, Kaligra kayalarındaki Ejderha mağarasına defnedip bu mahalde büyük bir tekke inşa ettirmişti (*Seyahatnâme*, 1999-II: 74).

Evliya Çelebi seyahatleri sırasında Karadeniz'de fırtınaya tutulmuş ve bin bir güçlkle Kaligra Sultan kayasına ulaşarak buradaki tekkeye sığınmıştı. Sağlığı düzelineye kadar yaklaşık sekiz ay tekkede kalmış, yani kış aylarını burada misafir olarak geçirmişlerdi. Bu arada dervişlerle sık sık sohbet etme imkânı da bulan Evliya, tekkede bazen müezzinlik bazen de imamlık yapmış, Kur'an tilavetiyle meşgul olmuş, fırtınadan kurtulmuş olmanın şükürünü eda etmek için on kadar da hatim okumuştur (*Seyahatnâme*, 1999-II: 72; 1999-III: 200). Kaligra Sultan tekkesinin bulunduğu yer, Karadeniz kenarında, sanki gökyüzüne ulaşan kayalık bir burundu ki fil hortumu gibi denize uzanmıştı (*Seyahatnâme*, 1999-II: 74). Otman Baba Velâyetnâmesi'nde burası hakkında "... mağaranın üzerinde bir kaya var idi ki azametlü ve heybette bir hane miktarı taş idi." denilmektedir (*Otman Baba Velâyetnâmesi -Tenkitli Metin-*, 2007, s.110).

Evliya'ya göre Sarı Saltık bu Kaligra burnunda, bir mağara içinde medfundu. Mezarın yanında Sarı Saltık'ın ağaç kılıcı, sapanı, alemi, sancağı, bayrağı, def ve kudümü hâlâ muhafaza ediliyordu. Ali Muhtar tarafından inşa edilen tekkede işte bu mezarın yanındaydı. Pek çok hücre ile yaz ve kış meydanları bulunan tekke çok büyüktü ve tertemiz kurban postlarıyla döşenmişti. Her bir postun üzerinde yüzden fazla marifet, ilim ve fazilet sahibi, ehl-i sünnet ve'l-cemaat, mü'min ve muvahhid dervişler vardı. Bunlar beş vakit namazlarını tekkenin mescidinde eda eden çok tertipli ve düzenli, yüzden fazla dervişdi (*Seyahatnâme*, 1999-II: 74). Evliya tekkede kaldığı sekiz ay boyunca Kur'anı ezbere okumuş, dervişlerde onunla birlikte tilavet etmişlerdi. Bu dervişler bayraklarını açıp, def ve kudümler çalarak Frengistan'da gezip sadaka ve nezir toplayarak tekkelerine dönerlerdi (*Seyahatnâme*, 1999-II: 74). 1559 tarihli iki mühimme kaydında bu tekkede Işıklar bulunduğu, şer-i şerife ve din-i İslam'a muhalif bazı kelimeler söylediklerinin duyulduğu belirtilerek, bu durumun araştırılması ve eğer "ehl-i bid'at ve dalalet" kimseler var ise tekkeden çıkarılmaları istenmişti (Ahmet Refik, 1932: 16-17). Ö. L. Barkan, 561 numaralı Silistre Evkaf defterindeki 1614 tarihli bir belgeden hareketle bu tekkenin pek çok derviş ve hizmetkârı bulunduğunu, ayrıca tekkenin çiftlik, bahçe, kuru ve çayır gibi gayri-

menkullerinin olduğunu, buralardan elde edilen mahsulün gelen ve gidene ikram edildiğini aktarmaktadır (Barkan, 1942: 348). Bu bilgiler Evliya'dan bir asır önce tekkedeki dervişlerin itikadi durumlarındaki zıtlığı gösterirken, tekkenin XVII. yüzyıl başlarında mal varlığının zenginliğine işaret etmektedir.

Kaligra'daki tekke ve türbe denize nazırdı. Burada görülmeğe değer büyüklükte, kubbe ve bacaya sahip bir mutfak vardı. Yaz ve kış, her zaman ateş üzerinde hazır yemeği bulunup misafirlere, gelen ve geçene ikram ediliyordu. Tekkenin vakfı olmadığından sabit bir geliri de yoktu. Belirtildiği üzere tekkedeki hizmetler toplanan yardımlarla ve gelen ihسانlarla yürütülüyordu (*Seyahatnâme*, 1999-II: 74). Kaligra Sultan tekkesinin sağ ve sol tarafında yüzlerce kuyu deliği mevcuttu. Bu bölge aynı zamanda bir liman olup gemiler kayaların altına girerek demir atarlardı. Buradaki kuyu delikleri gemilere arpa ve buğday yüklemeye kullanılırdı. Zira hububatı gemilere çuvallar ile indirmek mümkün olmazdı. Çünkü Kaligra burnunu üç-dört saatte dolaşmak gerekirdi. Ayrıca bu bölgeye tırmanmak da imkân dâhilinde değildi. Kayalarda şahin, kartal ve zağanos gibi hayvanlar yaşıyordu. Evliya'ya bakılırsa buradaki her bir kartal koyun büyüklüğündeydi. Bazı ziyaretçiler Kaligra Sultan tekkesinde kurbanlar kesip bu kartallara bırakırlardı. Kartallar kendilerine ikram edilen kurbanların hepsini yemezler, kurbanı yenenler hâcetlerinin kabul edildiğini, kurbanları yenmeyenler ise kabul olmadığını düşünürlerdi (*Seyahatnâme*, 1999-II: 74-75).

Sarı Saltık'ın Babadağı'nda kurduğu tekkeye II. Bayezid 1508 yılında cami, medrese, imaret, kervansaray, han, harem, mutfak, kiler ve hamam yaptırarak ve yüz adet dükkân ile pek çok köyün gelirini vakfederek o sırada Rumeli'de faaliyet gösteren Bektaşî şeyhi Kıdemli Dede'yi buraya türbedar tayin etmişti. Ayrıca o sırada Kırım hanı olan Menkli Giray Han'ı bu tekkenin ihtiyaçlarını temin etmesi için görevlendirmişti. Böylece tekke büyümüş ve bölgedeki en önemli tekke haline gelmişti. Keza, çok büyük vakfa sahip olan tekkenin mütevellisi bölge idaresinde de söz sahibiydi (*Seyahatnâme*, 1999-II: 74; 1999-III: 205, 207-208; 2001-IV: 117). M. Kiel, Evliya'nın verdiği II. Bayezid'in şehrin ve çevresindeki yerlerin gelirlerini buraya tahsis ettiği bilgisini arşiv belgeleriyle doğrulamaktadır (Kiel, 1977-1978: 215). 21 Ağustos 1583 tarihli bir mühimme kaydı bu dönemde tekkenin ekonomik olarak önemine işaret etmekteydi. Kayda göre Sarı Saltık tekkesine II. Bayezid'in vakf eylediği yerlerin üzerine buranın gelirlerinden yararlanmak amacıyla bazı kişiler zaviye ve halvethaneler yapmışlar, bu sebeple dervişlere ve misafirlere hizmet götürülecek yer kalmamış, zaruret hâsıl olmuş, hattâ tekke de durup hizmet edenler sağa sola dağılmışlardı. Bu durum karşısında Babadağı kadısından durumu araştırması ve tekkenin zarara uğratılmasına engel olması istenmişti (BOA, MD, nr.51, s.73; Ahmet Refik, 1932: 41).

Evliya'nın ziyareti sırasında Sarı Saltık tekkesinde türbedar olarak Süleyman Dede bulunuyordu. Bununla birlikte XVII. yüzyılda bu tekkede iki yüzden fazla derviş vardı (*Seyahatnâme*, 1999-III: 207). Bu dervişler tekkenin her gün dolup taşan kervansarayında yüz-iki yüz misafire ve atlarına hizmet etmekteydi. Dervişler Evliya'yı da kucaklayıp öperek karşılamışlar ve onu başköşeye oturtmuşlardı. Ardından tekkenin kurban postları ile döşeli tahta meydanında, Meydancı Dede'nin refakatinde köçekler ortaya çıkarak türlü kasideler ve mersiyeler okuyup, tekerlemeler söyleyerek birbirlerine nazireler yapmışlar, adeta Hüseyin Baykara demi ve faslı eyleyip dinleyenlere hoş vakit geçirtmişlerdi. (*Seyahatnâme*, 1999-III: 197, 205, 207-208; 2001-IV: 117). *Saltıknâme*'ye göre Sarı Saltık'ın medfun olduğu Babadağı'ndaki tekkenin koyun ve sığırı çoktu (*Saltık-nâme*, 2007-I: 37).

Babadağı'ndan başka Sarı Saltık'ın Rumeli'de altı ayrı yerde daha türbesi ve tekkesi bulunmaktaydı (*Seyahatnâme*, 1999-II: 74). Mesela Edirne'nin Babaeski kasabasında Sarı Saltık'ın XVII. yüzyılda canlı bir tekkesi ve aynı zamanda İstanbul'dan Edirne'ye gidenler için bir ziyaret yeri vardı. Sarı Saltık'ın vefatında yedi tabutu hazırlanmış, bunlardan biri Edirne kralı Yanko tarafından Babaeski'ye getirip defnedilmiş, daha sonra buraya tekke de inşa edilmişti. Vakıf malları ve dervişleri az olmakla birlikte bu tekke, nehir kenarında, çevresi bağlarla kaplı, gülistanlık bir yerdedi. Tekkeye çevreden pek çok yardım gelirdi (*Seyahatnâme*, 1999-II: 74; 1999-III: 271). İngiliz seyyah John Covel, 1675 yılında burayı ziyaret ettiğinde de tekkede çok az sayıda derviş bulunuyordu (Hasluck, 1929-II: 762). XVIII. yüzyılda bu tekke Bektaşî dervişleri tarafından idare edilmeye devam edilmişti. 1745 yılında buraya Hacı Bektaş Veli tekkesi postnişini Feyzullah Efendi'nin inhasıyla şeyh tayin edilmişti (VGMA, Defter nr. 665, s.81).

Babadağı'ndaki Sarı Saltık'ın türbesi inşa edildiğinden beri çerağının ateşi sönmemişti. Birkaç defa Yahudiler bir araya gelip çerağı söndürmek istemişler, ancak nefesleri tutulmuştu. Bu keramet karşısında Yahudilerden biri Müslüman olup, IV. Murad döneminde burada türbedarlık etmişti. XVII. yüzyılda türbenin hizmetçileri bu kandile yağ koyarak çerağı söndürmemeye gayret etmekteydiler. Ayrıca burada Sarı Saltık'ın dışında, zahir ve batın ilimlerinde kemal sahibi olmuş, güzel yazı yazmakta hünerli Şeyh Şuhudi'nin de türbesi bulunmaktaydı (*Seyahatnâme*, 1999-II: 74; 1999-III: 271). Babaeski'de Sarı Saltık'ın tekke ve türbesinin yanı sıra I. Murad ile birlikte Edirne'nin fethinde bulunmuş, Sarı Saltık'ın halifelerinden Baba Sultan'ın tekke ve türbesi de vardı. Bağlık ve gülistanlık bir mesire yerinde olan bu kadim tekkenin, sadece birkaç tevekkül ehli, fakr u faka sahibi Bektaşî dervişî bulunuyordu (*Seyahatnâme*, 1999-III: 271).

Öte yandan Akyazılı (Batova) Sultan, Bursa'nın fethinde bulunduktan sonra Rumeli'deki fetihlere de katılmıştı. Cenazesi Batova'ya defnedilen Akyazılı Sultan'ın mezarının üzerine Evrenos Gazi ve Mihaloğullarından Arslan Bey tarafından tekke ve türbe inşa edilmişti. Varna ile Balçık arasındaki bu büyük tekke Evliya 1652 yılında buradan geçtiğinde, kargir bir binaya sahip olup üzeri kurşunla örtülmüştü. Kurşunla örtülü, Galata kulesi gibi olan sivri külahı sanki gökyüzüne uzanıyordu. Bu kubbede üç yüz kandilli bir çerağ asılıydı. Her gece dervişler kandilleri yaktıklarında bu kubbe nur iken, nur üstüne nur olurdu. Bu sütünsuz ayakta duran kubbeyi kim görse hayran kalırdı. Tekkenin meydan odası ise beyaz mermer ile döşenmişti. Ayrıca bu meydanda hizmetçilerin susuzluklarını gideren bir şadırvan ile her biri bir padişah yadigarı olan yüz adet sarı pirinçten çerağdanlar vardı. Her gece bu çerağlar tekkeye gelen kurbanların yağıyla yakılıp adeta gece gündüze çevrilirdi. Evliya, tekke şeyhi Arslan Dede'nin izniyle kubbenin tavanına çıkıp tekkeyi seyretmiş, buradaki sanatı insan aklının kavrayamayacağına hükmetmişti (*Seyahatnâme*, 1999-III: 197-199). Evliya'nın tekkeyi ziyaretinden elli yıl sonra burada bir şeyh değişikliği olmuş (BOA, C.EV, 398/20176), Balçık kazasına bağlı Batova'da bulunduğu tespit olunan bu tekkenin XVIII. yüzyılda faaliyetleri sürmüştü (VGMA, Defter nr.662, s.117).

Akyazılı Sultan tekkesinin meydan odasının dört bir tarafı etraftaki gülistan bahçenin görülebildiği demir pencerelerden oluşuyordu. Yine meydanın içi kat kat derviş dolapları ve kurban postları ile donatılmıştı. Her bir postta buradaki yüz kadar sahib-i nazar, arif-i billah ve âşıkân-ı sadıkân derviş, ilim ve irfanla can sohbeti ederlerdi. Bu dervişlerin kimi meydancı, kimi türbedar, kimi çavuş, kimi ferraş, kimi misafirhaneci, hâsılı her biri bir işe memurdu. Bunlar her gece tekke misafirhanesinde kalan yüz-iki yüz misafire hizmet edip, ancak üç gün kalan misafire, "Safa geldin imanım" deyip pabuçlarını çevirip yol gösterirlerdi. Bu dervişlerin her birinin bir el hüneri ve zanaatı olup, çalı kökünden yaptıkları kaşık, keşkül, sırt kaşağısı ve hançer kabzası gibi eşyalardan burayı ziyarete gelenlere hediye verip bahşiş alırlar, hırka bahası edinirlerdi (*Seyahatnâme*, 1999-III: 197-199).

XVII. yüzyılda Akyazılı Sultan tekkesinin tarla ve korularının yanı sıra pek çok değirmeni ve hayvanı mevcuttu. Kışın korularından meşe ağaçları kesilip arabalar ile getirilip meydan içindeki ocağın kenarına dağlar gibi yığılırdı. Ocakta yakılan bu odunların adeta Nemrud ateşi gibi harareti olup bu sayede içerisi ısınır, derviş ve misafirler rahat ederlerdi. Tekke meydanı araba girer büyüklükteydi ki kışın kapıları ve pencereleri keçe perdelerle çevrilince hamam gibi olurdu. Bununla birlikte tekkenin Keykavus mutfağında, Akyazılı Sultan döneminden beri ateşi sönmeyen ocağında daima yemekler pişirilir ve misafirlere ikram edilirdi. Zira tekkenin vakıf mallarının dışında yardım gelirleri de çoktu. Ayrıca tekkenin etrafı ziyaretçilerin birer eseri

ve birkaç sene de okunabilecek ibretnüma yazılarıyla doluydu. Sonuç olarak bütün yönleriyle bu tekke benzerine Rum'da, Arabistan'da ve Acem'de çok az rastlanılan, Bağdat'ta İmam Ali ve İmam Hüseyin tekkeleri gibi "âsitane-i kübra" idi.

İçinde Akyazılı Sultan'ın kabrinin bulunduğu türbe kubbeli olup üzeri kurşunla örtülüydü. Sandukanın etrafı çok sayıda yazılar, şamdan, gülabdan, buhurdan ve Horasankarî çerağdanlarla donatılmıştı. İçeride misk ve amber kokmakta, türbedar ayrıca ziyaretçilere gül suyu serpmekte ve buhur yakmaktaydı. Türbenin dış kısmı gül, sümbül, nesrin ve yasemin bahçesi olup, bu bahçe güzel sesleriyle misafirlere taze hayat veren bülbüllerle doluydu. Evliya, buraya sıtma hastalığı içinde gelmiş ve şifa bulmuştu (*Seyahatnâme*, 1999-III: 198-199; 2001-V: 53).

Evliya Çelebi, Dobruca bölgesinde Pirevadi'de de görenleri hayran bırakan, bağlar ve bahçeler içinde bir Bektaşî tekkesi bulunduğunu, ancak II. Ahmed zamanında Vezir Nazif Paşa tarafından yıktırıldığını işittiğinden bahsetmekte, bu tekke hakkında bundan başka bir bilgi vermemekteydi (*Seyahatnâme*, 1999-III: 177). Aynı bölgede Mankaliye limanının batısında, bahçeler yakınında Muharrem Baba Sultan'ın muhtasar bir tekkesinden ve türbesinden söz ediyordu. Burası küçük bir tekkeydi; ancak cümle "pîr u cüvân" ve "mahub u aşkan" gelip burada can sohbeti ederlerdi (*Seyahatnâme*, 1999-III: 201).

Eğribucak'taki Memi Beğ (Şah) Sultan tekkesi ihtişamlı bir binaya sahipti. Evliya, Rum'da, Acem'de, Arabistan'da ve Horasan'da böyle büyük bir bina görmemişti. Tekkenin bir köşesinde, yine büyük bir kubbe içinde Memi Beğ Sultan'ın türbesi vardı. Dervişler bu türbenin duvarlarına Oniki İmam tespihleri, zerdester, teber, zil, nefir ve sapan-ı Davudiler koymuşlardı. Mezarın etrafında Memi Beğ Sultan'a ait büyük bir kaşık, seccade, hırka, tac, alem, kudüm, zil ve defler bulunuyordu. Türbenin hizmetçileri güzel kokular sürerek ve üdler yakarak burayı sürekli handan edip, gelen ziyaretçilere hizmet ederlerdi. Bu büyük tekkenin en önemli bölümlerinden biri dervişlerin muhabbet yeri olan fukara meydanı, yani "tekyegâh-ı mihmân-ı sarayları"ydı. Bu meydanın etrafı dolaplar ve her bir dolabın önü derviş postları ile döşenmişti. Buradaki her derviş bir ilimle meşgul olup, kimi kaşık, kimi zerdeste, kimi ise keşkül yapardı. Ayrıca bu meydana çok gösterişli, altın gibi parlayan şamdan, kandil ve çerağdanlar mevcuttu. Adı geçen meydanın dışında ayrı bir meydan daha vardı ki buradaki Keykavus mutfak zikre değerdi. Zira kubbeli ocağında çorba kazanlarının daima kaydığı ve tekke kurulduğundan beri ateşten inmediği bu büyük mutfakta, kuş sütüne varıncaya kadar her türlü yiyecek ve içecek bulunan bir de kiler yer almaktaydı. Tekkenin bu imkânları sayesinde gelen ve gide-ne, sofralar kurulum yemekler ikram edilmekteydi (*Seyahatnâme*, 2001-V: 313-314; 2003-VIII: 84). Bütün bu özellikleriyle Memi Beğ Sultan tekkesinin Rum diyarında

benzeri yoktu. Bu tekkenin benzeri ancak Horasan'daki İmam Rıza tekkesi olabilirdi. Tekke, Yanyalı Arslan Paşa'nın dedelerinden Zülfikar Bey'in hayratıydı. 1661 yılında tekkede Hızır Dede şeyh bulunuyordu. Bununla birlikte tekkenin ehl-i sünnet yetmiş-seksen kadar dervişi olup, bunlar beş vakit namazlarını terk etmemekte, ilim ve riyazetle meşgul olmaktaydılar. Evliya'nın övgüyle bahsettiği bu dervişler, dünya lezzetlerinden geçip ahret ahvaline vakıf, mertebe-i hak olmuş; mücadele, riyazet ve perhiz ile Hakk'a teslimiyeti gözeten, Hak aşkıyla sineleri dağlanıp göz yaşları göl olmuş; tekkede kimi mihmandar, kimi meydandar, her biri bir işe memur, bir sevdanın eseri ve bir bağın bülbülü kişilerdi (*Seyahatnâme*, 2001-V: 313). Evliya tekkeye iki defa gelmiş, bunlardan birinde bir gece misafir kalmıştı. Ramazan ayına rast gelen ikinci gelişinde dervişler onu, çok hoş karşılamışlar; can sohbetleri edip gülbang-ı Muhammedî çektikten sonra def, kudüm ve nekkareler eşliğinde zemzem ve demler ikram etmişler, böylece Evliya burada kalmaktan büyük bir haz duymuştu (*Seyahatnâme*, 2001-V: 313-314; 2003-VIII: 84).

Öte yandan Çirmen sancağı Rumeli'de Bektaşiliğin yoğunlaştığı bir başka bölgeydi. XVII. yüzyılda Yeni Zağra'da Bektaşi şeyhlerinden Abdullah Dede'nin türbesi ve Hacı Bektaş Veli'nin hizmetinde bulunmak amacıyla Horasan'dan gelen Kıdemli Baba'nın büyük bir tekkesi bulunuyordu (*Seyahatnâme*, 1999-III: 212). Bu tekke Kıdemli Baba'nın vefatı üzerine Çelebi Mehmet tarafından imaret, kiler ve mescit gibi eklentileriyle birlikte yaptırılırken çevredeki yedi adet köy de vakfedilmişti. Evliya'nın ziyareti sırasında bu cihannümâ tekke gayet mamur bir haldeydi. Ayrıca kaza ahalisinin Kıdemli Baba'ya büyük bir hürmeti vardı. Buradaki dervişler misafirlere her türlü hizmetten geri durmuyorlardı (*Seyahatnâme*, 1999-III: 212). Kıdemli Baba'nın türbesine gelince, "kubbe-i pürnûru" çerağlar, şamdanlar ile müzeyyen idi. Sağlığında çobanlık yapan Kıdemli Baba'nın çaldığı "kaval-ı Musa" mezarının başucunda duruyordu (*Seyahatnâme*, 1999-III: 212). Evliya Çelebi'den önce bu tekke ışıık taifesi ve Rafizilik münasebetiyle gündeme gelmiş, hükümet tekkedeki şeyh ve dervişlerin sürgün edilmelerini istemiş, ancak bazı dervişler buna karşı çıkmışlardı (BOA, MD, nr.78, s.444; BOA, MD, nr. 80, s.122). XVIII. yüzyılda ise Kıdemli Baba tekkesine vakıf olarak bağlı köylerle, bunlara mültezimler tarafından yapılan müdahalenin men edilmesi ve bu köylerden biri olan Şeyh Sinan köyü ahalsinin vergilerden muaf tutulması istenmişti (BOA, C.EV, 493/24905).

Bununla birlikte Eski Zağra'da Küçük hamam önünde Tohum Baba, bağlar içinde Durhan (Turhan) Baba (*Seyahatnâme*, 1999-III: 215) ve Doğan Dede, Tabahane mahallesinde Karaca Ahmed Dede ile şehrin batısında, şehre yarım saat mesafedeki Ahad Evren köyünde Abdülmümin Baba tekkesi mevcuttu. Bu sonuncusu aynı zamanda bir mesire yeri idi (*Seyahatnâme*, 1999-III: 215). Bunlardan Turhan Baba tekkesi Velâyetnâmelerde geçmekte (*Otman Baba Velâyetnâmesi*, 2007:

95), ayrıca XIX. yüzyılda da faaliyetlerini sürdürdüğü tespit edilmektedir (BOA, C.EV, 242/12094). Yine Evliya'nın verdiği malumata göre Çirmen sancağının Hırmenli kasabasındaki Hamza Baba tekkesi gelip geçen misafirlere hizmet veriyordu (*Seyahatnâme*, 1999-III: 237).

Ferecik'te büyük bir tekke olan Nefes Baba tekkesi bulunmaktaydı. Bu tekke İmroz adası ile Enez ve İpsala sahralarının görülebildiği yüksek bir alanda olup; yazlık ve kışlık iki meydan odası, Keykavus mutfak, kiler, imaret, mescid ve misafirhanelere sahipti. Bütün bu eklentilerin üzeri kurşunla örtülmüştü. Tekkede kırk elli kadar münzevi hayat yaşayan, bekar, yalın ayak başı çıplak, iyi niyetli ve temiz kalpli dervişler olup, tekkenin Keykavus mutfağında gelene gidene hizmet verip yemek ikram ediyorlardı. Tekkenin meydanı içinde suyu Temmuz ayında dahi buz gibi soğuk olan bir sarnıç vardı. Ayrıca Nefes Baba tekkesinin Enez, Mekri ve Dimetoka'dan un için gelenleri olan ve tekkeye sürekli gelir getiren büyük ve acayip bir yel değirmeni mevcuttu. Bu değirmenin acayıplığı yüzyıllardır kullanılmasına rağmen taşında hiçbir aşınma olmamasından ileri geliyordu. Buradaki büyük bir kubbesi olan, etrafı güzel yazılarla süslenmiş Nefes Baba türbesinde ise Mısır hazinesi değerinde çerağ, kandil, şamdan ve avizeler bulunuyordu (*Seyahatnâme*, 2003-VIII: 34-35). Bu tekke XIX. yüzyılın başlarına kadar faaliyetlerini sürdürmüştür (BOA, MAD, 9771, s.17).

Evliya Çelebi'nin naklettiğine göre Edirne'nin fethi ve burada Bektaşî tekelerinin açılması da Hacı Bektaş Velî'nin girişimleriyle olmuştu. Hacı Bektaş Velî, Sefer Şah Sultan'ı orduyla birlikte Edirne'nin fethine göndermişti. Hızır Dede'yi de yanına alan Sefer Şah Sultan, Hızırlık denilen mevkiye gelerek burada bir mescid ve tekke inşa edip Edirne halkını Müslümanlaştırmıştı (*Seyahatnâme*, 1999-III: 240-242, 260, 265, 269). Sefer Şah'ın inşa ettirdiği mescid ve kurduğu vakfın 1708 tarihinde faaliyetleri sürmekteydi (*Edirne Şer'iyeye Sicili*, nr.138, s.144).

Sultan I. Murad Edirne'yi fethettikten sonra ganimet mallarıyla Hızırlık adıyla meşhur olan bu tekkeyi yeniden inşa ettirmiş; ayrıca dervişler için buraya büyük bir meydan, mabedhâne, Keykavus mutfak, imaret, kiler ve pek çok hücre ilave edip bağ-ı irem haline getirmişti. Ayrıca buradaki mescidi küçük bir camiye çevirmişti (*Seyahatnâme*, 1999-III: 242). 1428 tarihinde ise Gazi Mihal Bey'in oğlu Yahya Bey tekkenin bir tarafında Kalenderhane ve pek çok çilehane yaptırıp, bahçesini güzelleştirerek havası latif, cihannüma bir mesire yerine dönüştürmüştü (*Seyahatnâme*, 1999-III: 250-252, 260). Edirne'nin marifet erbabı ve zanaatkâr esnafı bu tekkeye karşı büyük bir hürmet ve ilgi duyduğundan burada binlerce kişi toplanıyordu. Ancak tekkeye pek çok kötü niyetli kişinin de gelmesi, 1642 tarihinde Edirne halkının burada "fısk u fücür" işlendiğine dair şikâyetlerine sebep olmuştu. Bu şikâyet üzerine Kara Mustafa Paşa'nın emriyle Edirne Bostancıbaşısı Kırkayak Sinan Paşa Hızırlık tekkesini yıktırılmış, tekkenin kurşunlarını arabalara yükleyip İstanbul'a göndermişti.

Bunun üzerine tekkedeki dervişler dört bin adet bakır kazan, sahan ve tencereleri bostancıbaşıya teslim etmişler, ardından bir yerde toplanıp tekkenin yıktırılmasına sebep olanlara “Fena” gülbangı çekip, her biri başka bir diyara dağılıp gitmişlerdi. Allah’ın hikmeti, “Fena” gülbangının yedinci günü Kara Mustafa Paşa katledilmişti. Bundan bir hafta sonra ise tekkenin yıktırılmasını isteyen Edirne ayanları ölmüştü (*Seyahatnâme*, 1999-III: 250-252, 260). Arşiv kayıtlarından Hızır tekkesi vakfının Gazi Mihal Bey Camii vakfıyla birleştirildiği tespit olunmaktadır (BOA, C.EV, 430/21794). Ayrıca bu tekkeye XVIII. yüzyılda devlet tarafından yemek yardımı yapıldığı görülmektedir (BOA, C.EV, 359/18244).

Hızırlık tekkesinin dışında Edirne’de Mihal Bey köprüsü üzerinde Sefer Şah Sultan’ın türbesi ve tekkesi bulunuyordu. Evliya’ya göre buralar duaların makbul olduğu, kibarı evliyanın üçünün bir araya geldiği yerlerdendi ki ancak itikadı temiz olanlar bu hakikati anlayabilirdi (*Seyahatnâme*, 1999-III: 260, 269). XVII. yüzyılda Edirne şehir merkezi ile bu şehre bağlı Çorlu (*Seyahatnâme*, 1999-III: 171, 254) ve Kırkık’da Karaca Ahmed Sultan’ın türbe ve tekkeleri mevcuttu. Hünkar Bahçesi önünde ise Kurd Baba’nın küçük bir tekkesi bulunuyordu. Bunlarla birlikte Edirne’de başta Hızır Dede ve Kalenderi Sultan olmak üzere pek çok Bektaşî şeyhinin türbesi vardı. Seyyahımız özellikle Hızırlık tekkesinde türbesi bulunan Bektaşî şeyhlerini tek tek saymaktaydı. Buna göre burada Şemmas Dede, İhlas Dede, Carullah Dede, Ulama Dede, Murteza Dede, Ali Yar Dede ve Burhan Dede’nin türbeleri mevcuttu. Ayrıca bu tekkede Akkoyunlu devletinin hükümdarı Uzun Hasan’ın oğlu Sultan Yakub’un da mezarı yer alıyordu. Edirne’nin Topkapı mevkii yakınlarında Kaplı Dede’nin; Sallahâne’de Balaban Baba, Yatağan Baba ve Mumcu Hasan Baba’nın türbeleri birer ziyaret yeri idi (*Seyahatnâme*, 1999-III: 254, 266-267, 270). Edirne nahiyelerinden Ergene’de ise Hacı Bektaş Veli’nin dervişlerinden Mahmud Baba’nın tekke ve türbesi vardı. Ancak tekkenin vakfı olmadığından dervişler kendilerine gelen yardımlarla geçinirlerdi (*Seyahatnâme*, 2001-IV: 171). Mahmud Baba türbesinin XIX. yüzyılda hâlâ mevcut olduğu tespit edilmektedir (BOA, C.EV, 504/25495).

Hasköy yakınlarındaki Osman Baba tekkesi ise bölgenin en eski ve itibar gören tekkelerdendi. Evliya Çelebi, I. Murad’ın yardımı ile inşa edilen bu tekkenin XVII. yüzyıldaki durumu hakkında detaylı bilgiler vermekteydi. Buna göre Edirne yolu üzerindeki Hirmenli kasabasının Maden deresi mevkiinde bulunan Osman Baba tekkesi o dönemde düz bir zeminde, dağlar arasında, etrafı çok sık korular ile çevrilmiş yeşillikler içerisindeydi (*Seyahatnâme*, 1999-III: 236; 2003-VIII: 341-342). Arşiv kayıtlarından bu tekkenin Fatih Sultan Mehmed döneminden önce inşa edildiği anlaşılmaktadır (BOA, TT, nr. 50, s.130). XVI. yüzyıla ait arşiv kayıtlarından bu tekkenin Hasköy’de bulunduğu tespit olunmaktadır (BOA, TT, nr.50, s.130;

BOA, TT, nr.521, s. 444). Hasköy'de Harmanlı'nın güneyinde Otman Baba adında bir başka tekke daha bulunmaktadır. Ancak bu ikisi aynı tekke değildir. Evliya'nın hakkında bilgi verdiği Osman Baba tekkesi bugün Hasköy iline bağlı İlyasça köyünün bir mahallesi olan Tekkeköy'dedir (A. Kayapınar-L. Kayapınar, 2010: 115).

Evliya'nın verdiği bilgilere göre etrafı duvarla çevrili olan tekkenin, kaleyi ve sanki padişah sarayını andıran, büyük ve kargir binası vardı. Tekke meydan odası, mihmanhâne, Keykavus mutfak, kiler, Kamberî ahırlar, ambarlar ve mahzenler ile genişletilmişti. Ayrıca cami, mescid, derslane, mektep, hamam, derviş hücreleri ve misafirler için mihmansaraylar ilave edilmiş olup, bu eklentiler pek çok eşyayla donatılmıştı. Buranın bahçesi ise büyük bir bağ-ı İremistan olup havuz, fıskiye, şadırvan ve pek çok çeşmenin yer aldığı cirid meydanlı avlusuyla büyük bir hankâhtı (*Seyahatnâme*, 2003-VIII: 341-342). Dervişlere karşı sevgi besleyen II. Bayezid-i Velî, Osman Baba tekkesinin meydanına öyle bir kasr inşa ettirmişti ki yedi bu yapı yedi iklimden nişan verir, diller ile tabir, kalemlerle tahrir olunamazdı. Bu kasrın çevresinde kırklara işaret olarak kırk kapısı bulunuyordu. Kasrın içi Hint sedefkarîsi gibi döşenmişti. Kubbesinin etrafındaki revaklar ve şemsiyeler kıymetli taşlarla, tavanı ise renkten renge bürünen nakışlarla süslenmişti ki kıl kalemini çekmede ünlü nakkaşlar bile aciz kalırlardı. Kasrın meydanında kubbesine kadar uzanan bir şadırvan vardı. Kubbesinin üstü kurşunla örtülmüştü. Ayrıca kubbenin üzerinde gösterişle insanın gözlerini kamaştıran, altın gibi yaldızlanmış bir alem bulunuyordu. Hâsılı II. Bayezid-i Velî kasrının bir benzeri Rum memleketi tekkelerinde yoktu. Bunun benzeri olsa olsa İran'daki İmam Rıza tekkesinde mevcuttu. Ayrıca bu tekkeye daha önceki padişahlar, vezirler, ayanlar ile pek çok hayır sahipleri Osman Baba'nın ruhanîyetine duydukları saygıdan dolayı birer eser ve bina yaptırmışlardı (*Seyahatnâme*, 2003-VIII: 342). II. Bayezid-i Velî kasrının karşısında beş altı yüz kadar derviş alabilececek büyüklükte ibretnüma bir kış meydanı vardı. Bu meydanın etrafı yüzlerce dolapla çevrili olup, dervişler buradaki postları üzerine oturup taat ve ibadetle meşgul oluyorlardı. Büyük bir kapısı bulunan bu meydana arabalar ile odunlar getirilerek ocakta yakılır, etrafında dervişler toplanarak her biri kıssalar anlatıp, dini ilimlerle ilgili konuşmalar yaparak can sohbetleri ederlerdi. Ayrıca nice kurbanları kebab edip, helvalar pişirip, geceleri bunları yiyerek hayır sahiplerine dualar ettikten sonra üç defa gülbang-ı Muhammedî çekerek her biri postlarına çekilirlerdi. Yılın altı ayını bu tertip üzere kış meydanında geçirirlerdi (*Seyahatnâme*, 2003-VIII: 342-343).

Kış meydanının hemen bitişiğinde Üsküp'ten gelen Yahya Paşa'nın oğlu Mehmed Bey tarafından Osman Baba'nın himmeti için yaptırılan bahar-yaz meydanı yer alıyordu. Bu ikinci meydanın Batova'daki Akyazılı Sultan tekkesinin meydanı gibi Galata kulesini andıran kubbesi, adeta gökyüzüne uzanıyordu. Yedi köşeden müteşekkil olan bu kargir binanın külâh gibi olan bu tahta kubbesi kurşunla örtülmüştü. Üzerinde ise altına benzer bir alem mevcuttu. Bu meydan o kadar genişti ki

seher vaktinde bir tarafından diğer tarafını görmek mümkün değildi. Keza, burası iki bin kişi alabilecek kapasitedeydi. Bununla birlikte bu meydanın nakışlarla süslenmiş çok büyük ve geniş kubbesi mimarlık sanatıyla sütünsüz ve direksiz olarak imar edilmişti. Ayrıca bu bahar meydanının ortasında yüzlerce altın yaldızlı çerağdan, buhurdan, şamdan ve gülubdan vardı. El'an burada üç yüz kadar şeyh ve derviş mevcut olup, her derviş birer dolaba sahipti. Bunlar postları üzerine oturup Kur'an tilaveti ve ilimle meşgul olurlar, sair zamanlarında çeşitli zanaatlarla uğraşıp ürettikleri kaşık, zerdeste ve keşkül gibi aletleri gelen ziyaretçilere hediye ederek hırka baha ve bahşiş alırlardı. Bu meydanın içi de beyaz mermerle döşenmişti (*Seyahatnâme*, 2003-VIII: 342-343).

1671 yılında Evliya'nın ziyareti sırasında Osman Baba tekkesinde Ali Baba şeyh bulunuyordu. Ali Baba ocak başına vakar ile oturup, tekkeyi ve dervişleri denetimi altında alıp vird ve zikirle iştiğal ederdi. Tekkeye ismini veren Osman Baba'nın türbesine gelince, burası da yine kubbeli, kargir ve büyük bir binaya sahipti. Osman Baba'nın kabri misk ve amberler sürülerek güzel kokularla bezenmişti. Osmanlı padişahları ve vezirleri ile Kırım hanları ve sultanları birer altınlı, gümüşlü ve cevherli kandiller, avizeler gönderip burayı öyle süslemişlerdi ki dil ile vafına imkan yoktu. Ayrıca burada çok kıymetli şamdanlar, buhurdan ve gülubdanlar vardı. Bunların dışında türbede Osman Baba'ya ait kişisel eşyalar bulunuyordu (*Seyahatnâme*, 2003-VIII: 344). Yine çok kıymetli Kur'anlar bulunup rahleler üzerine dizilmişti. Türbenin dış kapısının önünde, büyük kemerle üzerinde küçük bir kubbecik daha vardı. Her gelen seyyah buraya yadigar olarak keşkül, sapan-ı Davudî, avizeler vesair eşyalar bırakıp bu küçük kubbenin duvarlarına güzel yazılar yazmışlardı. (*Seyahatnâme*, 2003-VIII: 344).

Osman Baba türbesinin beyaz mermerden olan kemeri üzerinde altın ve lacivert ile güzel bir şekilde yazılmış, 1506 yılını gösteren tarih kaydı bulunuyordu. Buna göre Gazi Mihal Bey oğlu Ali Bey sözü edilen tarihte burayı onarttırmıştı. Hâsılı bu tekke de bulunan meydanlar Kırşehir'deki Hacı Bektaş Velî âsitanesinin dışında hiçbir yerde mevcut değildi. Her gece bu tekkeye iki-üç yüz atlı gelip kalmaktaydı. Buradaki yalın ayak başı çıplak dervişler ve abdalaân-ı Hudâ köçekler gelen misafirlere canla başla hizmet edip, tekkenin Keykavus mutfağından nefis yemekler çıkarıp yedirirler ve onları konaklatırlardı. Osmanlı padişahları bu tekkeye özel ihtimam göstermişler, yardımda bulunmuşlar, bu sayede tekke koru ve yaylalarında on iki bin sağmal koyun, bir o kadar sığır, at, camış ve taylaklara, ayrıca zengin bir evkafa sahip olmuştu. Ayrıca Paşazâdelere bu tekkenin her türlü hizmetinde bulunmuşlardı. Evliya bu tekkenin havasından ve irfan ehli dervişlerinden çok hoşlanıp bir hafta kadar kalmış, bu arada Osman Baba'nın ruhu için bir hatim okumuş, buradaki Rum erenlerinden hediyeler aldıktan sonra tekke den ayrılmıştı (*Seyahatnâme*, 2003-VIII: 344).

Evliya Çelebi'nin Hasköy'deki Osman Baba tekkesinin görkemi ile ilgili verdiği bilgilerin doğruluğu Osmanlı tahrir defterlerindeki kayıtlardan anlaşılmaktadır. XVI. yüzyılda bu tekkenin çok sayıda değirmen, bahçe, hayvan ve eşyaları mevcuttu (BOA, TT, nr. 50, 130-131; BOA, TT, nr. 370, s.341; BOA, TT, nr.385, s.365-367; BOA, TT, nr.521, s.445-446). Barkan, Kanuni Sultan Süleyman dönemine ait 732 numaralı Paşaeli Evkaf defterindeki bir kayıttan bu tekkenin mutfağında 16 kazan, 57 sahan, 73 tepsi, 10 kepçe ve 7 tas vs. pek çok mutfak eşyası bulunduğunu, tekkeye kurban için 350 adet koyun geldiğini, tekkenin değirmen, bahçe ve tarlalara sahip olduğunu haber vermektedir (Barkan, 1942: 339-340). Evliya'yı doğrulayan bu bilgilere XVI. yüzyılın ortalarında bu tekkede yaklaşık 70 dervişin mevcut olduğunu ilave etmek gerekir (BOA, TT, nr. 370, s. 341; BOA, TT, nr. 385, s.365-367). Bu tekkenin Evliya'dan sonra da faaliyetlerini sürdürdüğü tespit olunmaktadır (BOA, C.EV, 374/18966).

Edirne'ye bağlı Ali Baba köyünde ise Osman Baba'nın halifelerinden Ali Baba'nın tekkesi bulunuyordu. Bu tekkenin yirmi-otuz kadar dervişi olup, bunlar tekkenin evkafı olmadığından hayır sahiplerinin yardımlarıyla geçinirlerdi. Zira yedi terklı keçe külâh, bozdoğanî kispet ve tac-ı revac giyen bu abdallar, daima "Şey'en lillah" ile geçinip, Osman Baba'dan beri "Ya Gani" ismine mazhardırlar. Her gün bu tekke fukaralarına birer koyun kurban olarak gelirdi. Bu yardımlar sayesinde gelen geçene yemek ikramında bulunurlardı (*Seyahatnâme*, 2003-VIII: 344). Kırkkilise'nin Sarı Talişmanlı köyünde Muhyiddin Baba'nın mamur bir türbesi ve irfan ehli pek çok Bektaşinin ikamet ettiği tekkesi vardı (*Seyahatnâme*, 2002-VI: 70). Bu tekkenin XIX. yüzyılda faaliyetlerine devam ettiği görülmektedir (BOA, C.EV, 253/12880; BOA, BEO, 1425/106851; BOA, ŞD, 2982/40).

Evliya, Rumeli'de ilk defa tekke kuranlardan biri olan Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli Sultan) hakkında herhangi bir bilgi vermemekteydi. Oysa I. Bayezid döneminde Rumeli'de fetihlere katılan Seyyid Ali Sultan, 1397 yılında Dimetoka'da bir tekke kurmuş, Kızıldeli ismi verilen bu tekke zamanla Bektaşî tarikatının en büyük tekkelelerinden biri haline gelmişti. 1641 ve 1692 tarihli iki arşiv kaydında bu tekkenin geniş arazi ve mezarları ile zengin bir vakfa sahip olduğu anlaşılmaktadır (BOA, İE.EV, nr. 2891; Gökbilgin, 1952: 184-187). Bununla birlikte Evliya, Dimetoka hakkında bilgi verirken buradaki tekkelerin hiçbirinden bahsetmemekte, ancak Dimetoka yakınlarındaki Karabiga'da -herhangi bir tekke ismi belirtmeden- Bektaşî tekkeleri bulunduğunu nakletmektedir (*Seyahatnâme*, 2001-IV: 153).

Evliya Çelebi XVII. yüzyılın ikinci yarısında Rumeli'nin diğer bölgelerinde önemli Bektaşî tekkelerinin faaliyette olduğunu haber vermemekteydi. Niş şehrinde Köprübaşı tekkesi bulunuyordu (*Seyahatnâme*, 2001-IV: 188-189). Belgrad'da Yahyalı Mehmed Paşa tarafından yaptırılan, Abaza Paşa köşkü yakınlarında bağlar için-

de ve mesire yerinde bir Bektaşî tekkesi vardı. Evliya burayı ziyaret ettiğinde tekkede Derviş Mehmed Horasani şeyhlik yapıyordu (*Seyahatnâme*, 2001-IV: 197, 199).

Eğri'de Baba Sultan tekkesi olup yetmiş seksen kadar "çile-i merdân sahibi" Bektaşî dervişi vardı. Tekke Hatvan kapısının dışında, bağlar içerisinde, rengarenk tavus kuşlarının bulunduğu bir mesire yerindeydi. Yazlık ve kışlık meydanları, tah-tadan ama sağlam yapılı bina ve haneleri vardı. Budin'deki Gül Baba tekkesine ben-zeyen bu tekkede Dede Sultan'ın türbesi olup, büyük bir kubbeye sahipti. Türbenin çevresi güzel yazılar yazılarak süslenmiş; şamdanlar, kandiller ve çerağlar ile donatılmıştı. Bölgedeki gaziler ganimetle döndüklerinde tekkeye yardımda bulunurlar, dervişler bu yardımlarla geçinirlerdi (*Seyahatnâme*, 2003-VII: 67, 68). 1687 yılına ait bir İtalyan gravüründe açık olarak görülen bu tekke 1873'te yıktırılıncaya kadar ayakta kalmıştır (Saraç, 2003: 218-219).

Lipova'da ise Temeşvar yolu üzerinde bağlarla çevrili, gayet büyük ve ehl-i sünnet dervişleri olan Yağmur Baba tekkesi faaliyetliydi. Yağmur Baba'nın mezarı da tekkenin içerisindeydi (*Seyahatnâme*, 2001-IV: 208-209).

Arnavutluk ve Kosova bölgesinde de çok yoğun olmamakla birlikte XVII. yüzyılda Bektaşîlik faaliyetliydi. Mitroviçe gelen ve gideninin konakladığı Mustafa Baba türbesi ve tekkesine sahipti (*Seyahatnâme*, 2001-V: 292). Kaçanık ve Dobnice'de de birer Bektaşî tekkesi vardı. Ama Evliya bu tekkelerin isimlerini zikretmemişti (*Seyahatnâme*, 2001-V: 295, 305). Dobnice'deki tekke Hızır Baba tekkesi olmalıdır. Zira 1675 yılında bu Bektaşî tekkesine gayet mütebedeyin olduğu belirtilen Abdullah Baba şeyh olarak atanmıştı (BOA, C.EV, 132/6594).

Arnavutluk'ta Bektaşîliği ilk olarak Osmanlı'dan önce Sarı Saltık temsil etmişti. Daha sonra Bektaşîler, II. Murad'ın askerleriyle birlikte bölgeye gelip yerleşmişlerdi. Kasım Baba, Yemin Baba ve Piri Baba isimli babalar Fatih Sultan Mehmed devrinde bölgenin farklı yörelerinde faaliyet göstermişlerdi. Ancak Arnavutluk'a birçok Bektaşî tekkesinin kurulması II. Bayezid döneminde gerçekleşmişti. 1670 yazında Arnavutluk'u gezen seyyah, II. Bayezid'in damadı Konyalı Gazi Sinan Paşa tarafından yaptırılan ve zengin bir vakıf tesis edilen Kanina'daki Bektaşî tekkesini ayrıntılı bir şekilde anlatmaktaydı. Gerçi Evliya'ya göre cihannüma bir hankâh olan bu tekkenin vasıflarını saymaya lisan yetersizdi. Bu büyük tekke Rum, Arap ve Acem'de meşhurdu. Burada irfan ehli pek çok derviş, tekkenin Keykavus mutfağında pişirdikleri yemekleri ziyaretçilere ikram ediyorlardı. Gazi Sinan Paşa ve yakın akrabaları bu tekkede, büyük bir kubbesi olan türbede medfundu. Ayrıca Avlonya'da birkaç dervişin ikamet ettiği Baba Sultan tekkesi mevcuttu (*Seyahatnâme*, 2003-VIII: 312-313).

Evliya Çelebi'nin bildirdiğine göre XVII. yüzyılda Bosna ve Hersek'te de Bektaşî tekkeleri bulunuyordu. Bosna'ya bağlı Yenikasaba yakınlarındaki Kovenik köyünde Hindî Hamza Baba tekkesi vardı. Kargir bir binası ve misafirhanesi olan bu

büyük tekke Fatih Sultan Mehmed tarafından inşa ettirilmişti. Tekkenin Bektaşilerle birlikte yetmiş-seksen kadar Hindî, Özbek, Kalenderî, Şemsi ve Yesevî dervişleri mevcuttu. Köy çevresindeki bağ ve dağlar vakıf olarak bu tekkeye bağlanmıştı. Bu itibarla gelip gidene yemek verilmekteydi (*Seyahatnâme*, 2002-VI: 293). Hersek'in Çayniçe kasabasında Gazi Murad Baba tekkesi şehrin her yönüyle görülebildiği yüksek bir mevkiydi. Bu büyük tekke Çayniçe ahalisi tarafından sık sık ziyaret edilir, tekkenin bakım ve hizmeti burada türbedar bulunan Bektaşî dervişleri tarafından yapılırdı. Tekke bir mesire yerinde kurulmuş olup yazın dahi çok serin olan bir kaynak suyu vardı. Bu suya çevredeki halk kirazlarını koyup, serinliğinden istifade ederlerdi. Ayrıca Çayniçe şehrinden ve dışarıdan gelen ziyaretçiler, burada kebab dolapları kurup, yiyip içerler, musiki eşliğinde eğlenirler ve adeta Hüseyin Baykara meclisi kurarlardı. Bu arada tekkede mezarı bulunan Gazi Murad Baba'yı da ziyaret etmeyi ihmal etmezlerdi (*Seyahatnâme*, 2002-VI: 253-254). Foça'daki Bayezid Baba Sultan tekkesi ise bağlar ve bahçeler içerisinde, gayet mürevveh ve büyüktü. Keykavus mutfağında pişirilen yemekler buradaki Bektaşî dervişleri tarafından misafirlere sunulurdu (*Seyahatnâme*, 2002-VI: 256). Hersek'in Pirepol kasabasında da seyyahın ismini belirtmediği bir Bektaşî tekkesi vardı (*Seyahatnâme*, 2002-VI: 249).

Öte yandan Budin'de bölgenin fethinde hazır bulunan Gül Baba'nın tekke ve türbesi bulunmaktaydı. Budin kalesinin Horoz kapısı dışında, Veli Bey ılıcası yakınında bir bağ içinde bulunan Gül Baba tekkesi, XVII. yüzyılda gayet mamur bir haldeydi. Keza tekkenin kış ve yaz meydanları altın misal çerağlar, şamdanlar, kandiller, buhurdan ve gülâbdanlar ile zerdeste, tabl, kudüm, zil, palheng, keşkül ve teberler gibi çok değerli eşyalarla donatılmıştı. Buraya gelen marifet erbabı ziyaretçiler tekkenin duvarlarını güzel yazılar ve şiirlerle tahrir etmişlerdi. Ayrıca tekkenin pek çok ehl-i sünnet ve'l-cemaat, marifet erbabı dervişi vardı (*Seyahatnâme*, 2002-VI: 149). Karşılıksız olarak Mihaloğulları tarafından inşa ettirilen ve giderleri için de zengin bir kaynak ayrılan bu tekkenin Keykavus mutfağı mevcuttu. Burada pişirilen nefis yemekler dervişler tarafından misafirlere ikram edilirdi (*Seyahatnâme*, 2002-VI: 134, 148-150, 153-154; 2003-VII: 68). Gül Baba'ya ait türbe ise üzeri kurşunla örtülü kubbesiyle çok sağlam bir yapıydı. Gül Baba'nın sandukası yeşil çuka ile örtülmüş olup başucunda Bektaşî tacı bulunuyordu. Kabrin etrafı güzel yazılar ve sözlerle tezyin edilmişti. Türbenin hizmetçileri ve cân-ı canan köçekleri gelen ziyaretçi ve misafirlere gül suyu dağıtıp, üd ve amber yakarak etrafa hoş kokular yayarlardı (*Seyahatnâme*, 2002-VI: 134, 148-150, 153-154; 2003-VII: 68).

Evliya, Gül Baba türbesi ve tekkesinin dışında Budin'de iki Bektaşî tekkesi daha zikretmekteydi. Bunlardan Baba Miftah tekkesi Tuna nehri kıyısında idi. Hızır Baba tekkesi ise Ovakapısı denilen mevkide, bağlar içerisindeydi. Hızır Baba tekke-

sinin vakıf malları az olmakla beraber küçük ama kullanışlı bir binaya sahipti. Buradaki Kalender dervişler ganimet ve yardımlarla geçinen, ehl-i sünnet, iyi niyetli ve temiz kişilerdi (*Seyahatnâme*, 2002-VI: 148, 150, 153).

Deliorman'da ise Demir Baba'nın tekke ve türbesi bulunuyordu. Evliya, bu tekke hakkında herhangi bir bilgi vermemişti. Sadece Demir Baba'nın Eğribucak'ta tekke ve türbesi bulunan Memi Beğ Sultan'ın müridi olduğunu ve Deliorman'da türbesi bulunduğunu zikretmekle yetinmişti (*Seyahatnâme*, 2001-V: 313).

XVII. yüzyılda Selanik ve Atina'da da Bektaşi tekkeleri vardı. Mesela Mudunuç'ta yetmiş kadar ehl-i sünnet ve'l-cemaat, irfan ehli, temiz itikadlı, dünyadan tecrit olmuş, halim ve selim Bektaşi dervişi bulunan, şehrin doğusunda, mesire ve temaşa yerinde Sultan Veliyullah tekkesi mevcuttu. Bu tekke Sultan Veliyullah'ın eliyle Müslüman olan Mudunuç kralı tarafından inşa ettirilmişti. Bu sebeple tekke Müslüman olmayan devlet adamlarınca da ziyaret edilirdi. Tekkenin dervişleri sadece misafirlerin yiyecek ve barınma ihtiyacını karşılamakla kalmaz onların atlarına da hizmet ederlerdi. Zengin vakıf malına sahip olan tekkenin mutfağında çorba, yahni, pılav ve zerde gibi leziz yemekler pişirilip gelen gidene ikram edilirdi. Ayrıca buradaki dervişler halktan yardım toplayarak misafirlere ve ihtiyacı olanlara dağıtırlardı. Bununla birlikte tekkenin tüm eklentileriyle büyük binası kurşunla örtülüydü (*Seyahatnâme*, 2003-VIII: 102-104). Tekkede bir gece misafir kalan ve dervişlerle can sohbetleri eden Evliya, Sultan Veliyullah'ın kerameti olarak burada olağanüstü olaylara şahit olmuştu (*Seyahatnâme*, 2003-VIII: 104-105). Sultan Veliyullah'ın türbesi ise buhurdan, gülabdan, şamdanlar, avizeler, dervişler tarafından yapılmış zerdeste, keşkül, sapan-ı Davudî, tabl, alem, sancak, def, kudüm, nefir ve zil gibi pek çok "cihâz-ı fakr" ile bezenmişti. Ayrıca türbenin dört bir yanı güzel yazılarla süslenmişti. Türbenin ziyaretçisi eksik olmaz, gelen ziyaretçilere buradaki dervişler güzel koku ikram ederlerdi (*Seyahatnâme*, 2003-VIII: 102-103).

Evliya, Mora ve İnebahtı'da Bektaşi tekke ve türbeleriyle karşılaşmıştı. Mora'nın Vostiçse kasabasında birkaç Bektaşi dervişi bulunan Ali Baba tekkesi, deniz kıyısına çok yakın garip bir mesire yerindeydi. Zira buraya kayıklarla pek çok ziyaretçi ile bir alay lewendattan harabât erenleri gelip, bazıları ibadetle meşgul olurken bazıları yiyip içerek zevk ve sefaya dalıp eğlenirdi (*Seyahatnâme*, 2003-VIII: 129). Bununla birlikte Ballıbadra'da Rumlar tarafından da ziyaret edilen Hacı Bektaş Velî'nin halifelerinden Sarı Sıddık Baba'nın türbesi bulunuyordu (*Seyahatnâme*, 2003-VIII: 132-133). İnebahtı'nın Bihor kasabasında da gelen gidene hizmet veren, bağlar içinde ve mesire yerinde bir Bektaşi tekkesi vardı. Ancak Evliya'nın ziyareti sırasında burası bir Halveti şeyhin idaresindeydi (*Seyahatnâme*, 2003-VIII: 277).

İstanbul ve Çevresindeki Bektaşî Tekkeleri

Evliya Çelebi'nin naklettiğine göre XVII. yüzyılda İstanbul ve çevresinde on kadar Bektaşî tekke ve türbesi mevcuttu. Eyüp Sütlüce'deki Caferabad tekkesi buradaki eski bir kalenin temelleri üzerinde kurulmuştu (*Seyahatnâme*, 1996-I: 15, 165). Sütlüce'nin en eski tekkesi olan Caferâbâd tekkesinin banisi Kanuni Sultan Süleyman'ın hizmetkârlarından, zevk sahibi Cafer adında biriydi. Tekke şehrin yüksek bir yerinde olup, çeşitli ağaçlar ile pek çok sofalar ve avlularla süslüydü. Sultan Süleyman bu tekkenin denize bakan bir köşesinde kalıp gezmiş, Hind padişahından rengarenk nakışlı ve deriden yapılmış yemek sofrası, yüz adet Hitayî tabaklar, kaseleler, bir çok kıymetli kapkacak hediye gelince hepsini birden bu tekkeye vakfetmişti. Fakat sonraları zorbalar ortaya çıkınca bunlar hazineye alınmış, tekkede sadece sofraya ile bir adet şeftali çekirdeğinden yapılmış, gayet garip derviş keşkülü kalmıştı. Keza bu kaşık Hindistan'da yetişen şeftalinin yarım çekirdeğinden kenarları altın ve gümüş halkalarla süslenerek yapılmıştı ki iki okka miktarı su alabiliyordu. O dönemde hâlâ hazinede muhafaza edilen bu keşkülden II. Selim su içmişti. Keşkül bir değil, belki beş kase su alabilecek büyüklükteydi. Ayrıca XVII. yüzyılda bu tekkenin parlak duvarlarındaki yazılar, ibretle seyredilecek nakış ve resimler kalem ile tarif edilemez güzellikteydi. Hattâ Nakkaş Ağa Rıza tekkenin duvarına siyah kalemle vahşi geyik tasvirini büyük bir kaya üzerinde öyle resmetmişti ki Behzat ve Mani bir çizgisini çekmekten acizdirler. Hâsılı bu tekke bilgili kişilerin beğendiği bir "âsitâne-i teferrücgâh-ı mesiregâh-ı küşe"ydi (*Seyahatnâme*, 1996-I: 174-175). Âşık Mehmed, XVI. yüzyılın sonlarında bu tekkenin bir mesire ve gezinti yerinde olduğunu, buraya gelen halkın yemek için ihtiyaç duyacakları alet ve eşyaların mevcut bulunduğunu haber vermektedir (Âşık Mehmed, 2007-III: 1096). XVIII. yüzyılda faaliyetlerini sürdüren (VGMA, Defter nr. 666, s.108) bu tekke, XIX. yüzyıl başlarında Kiremitli tekkesi olarak geçmektedir (BOA, MAD, 9766, s.339; BOA, MAD, 9731, s.406).

Rumelihisarı'nda denizciler tarafından Akkirman'dan getirilmiş ve pek çok kerametleri zuhur etmiş Durmuş Dede'nin türbesi ve tekkesi vardı. Bu büyük tekke zamanla çerağları ve kudümleri ile Bektaşî türbedar ve dervişlerinin ikamet ettiği büyük bir asitane halini almıştı (*Seyahatnâme*, 1996-I: 194-196). Daha sonraki dönemlerde de Durmuş Dede tekkesinin faaliyetlerini sürdürdüğü görülmektedir. XVIII. yüzyılın başlarında bu tekkenin şeyhliğine haksız bir müdahale yapılmıştı. Buna göre vefat eden tekke şeyhi Şeyh İsmail b. Ali Dede'nin yerine Şeyh Mehmed Efendi geçmiş, ancak Süleyman isimli bir şahıs şeyhliği zorla zapt etmişti. Vaki olan şikayet üzerine bu kişi tekkeden uzaklaştırılarak şeyhlik tekrar Mehmed Efendi'ye iade edilmişti (VGMA, Defter nr. 658, s.20).

Üsküdar'da ise mezarlık içinde Karaca Ahmed Sultan tekkesi (*Seyahatnâme*, 1996-I: 203, 205; 1999-II: 255; 1999-III: 50) vardı. Evliya'nın ziyaretinden sonra 1734 yılında bu tekkenin faaliyette olduğu görülmektedir (BOA, C.MF, 82/4065). Yine Öküz Limanı'nda Kaya Sultan yalısı yanında küçük bir tekke mevcuttu (*Seyahatnâme*, 1996-I: 203, 205). Bununla birlikte Istranca dağlarında bir odasında Yeniçeri avcılarının ikamet ettiği büyük bir Bektaşî tekkesi vardı. Burası aynı zamanda bir mesire yeri ve mandıra idi. Buradaki dervişler her türlü işe canla başla hizmet ederler, avcılar burada kaldıkları altı ay boyunca padişah için sığın ve karaca avlarlar, Karadeniz boğazının güvenliğini sağlardı (*Seyahatnâme*, 1996-I: 208; 2002-VI: 87).

Ayrıca Evliya Çelebi'nin hangi tarikata mensup olduğunu belirtmediği, ancak Bektaşî tekkelerinden kabul edilen Beykoz'da Akbaba Sultan tekkesi, XVII. yüzyılda dervişlerin meks ve sohbet ettikleri gayet bakımlı bir tekkeydi (*Seyahatnâme*, 1996-I: 209). Yine adı geçen yüzyılda Üsküdar-Gebze arasında Kemikli Ali Baba (*Seyahatnâme*, 1999-II: 232, 246) tekkesi mevcuttu. Bu tekkeye kayıtlarda rastlanmazken aynı isimde Bursa'ya bağlı İnegöl'de bir tekkeye tesadüf olunmaktadır (VGMA, Defter nr. 680, s.166).

Silivri'de Sadi Baba tekkesi ve ziyaret yeri bulunuyordu. Burası Evliya'dan sonra da Bektaşîlerin idaresinde faaliyetlerini sürdürmüştü (BOA, C.EV, 448/22665; C.EV, 138/6863). Çatalca'da da Evliya'nın ismini belirtmediği bir Bektaşî tekkesi vardı (*Seyahatnâme*, 1999-III: 274). Burası muhtemelen arşiv kayıtlarında tespit edilen Şahin Baba tekkesiydi (BOA, C.EV, 605/30507). Bu tekkelere ilave olarak Unkapanı'nda Bektaşî Horoz Dede'nin (*Seyahatnâme*, 1996-I: 38, 150, 162) türbesi bulunmaktaydı.

Diğer Bölgelerdeki Bektaşî Tekkeleri

XVII. yüzyılda Girit ve Rodos adaları Bektaşî tekkelerinin yayıldığı coğrafi alanın içindeydi. Bektaşîler, Girit adasının fethinde bulunarak fethin gerçekleşmesine büyük katkılar sağlamışlardı. Ayrıca bu sayede adada fetihden hemen sonra Bektaşîlik faaliyet alanı bulmuş ve yayılabiliyordu. Girit'e Bektaşîliği Horosanî Ali Baba getirmiş ve Kandiye'de kendi adıyla anılan ilk tekkeyi kurmuştu. Evliya Çelebi Kandiye kalesi yakınındaki bu tekkenin Şehit Deli Hüseyin Paşa tarafından yaptırıldığını ve XVII. yüzyılda burada seksen kadar yalın ayak başı çıplak, fakr u faka sahibi, abdâlân Bektaşî dervişi bulunduğunu nakletmektedir. Ayrıca tekke bu dervişlerce bağ ve bahçelerle süslenip misafirler için nezih bir ortama dönüştürülmüştü (*Seyahatnâme*, 2003-VIII: 179, 229). 1669 tarihinde tekkeyi ziyaret eden Evliya, tekkenin kurucusu Horasanizâde Derviş Ali Dede (ö. 1671-1672) ile de görüşmüş olmalıdır. Zira Bek-

taşı dervişleriyle Hacı Bektaş Veli tekkesinden hareket ederek Girit'in fethine iştirak eden Derviş Ali Dede bu tarihte hayattaydı. Tekke 1650 yılında büyük bir şenlik ile açılmış, adanın fethine katılan Bektaşî dervişlerinden yirmi-otuz kadarı ayrılıp tekkeye alınarak misafirlerin hizmetine görevlendirilmişti. Bunlar tekke çevresindeki tarlaları işleyerek bahçe haline getirmişlerdi. Bu tekke Girit'in fethine gönderilen ordunun komutanı Gazi Hüseyin Paşa'nın hayratı olduğundan "Hüseyin Paşa tekkesi" olarak da bilinmekteydi (Köprülü, 2006: 158-165). 1702 tarihli arşiv kaydında bu tekkenin Horsanoğlu Mehmed Dede ve Bektaşî Derviş Ali taraflarından tesis edildiği bildirilmektedir (BOA, C.EV, 191/9544).

Yine Kandiye'de fethin hemen ardından Yüksek tabyada Çavuşbaşı Köse İbrahim Ağa tekkesi ve Karanlık kapıda Ali Dede tekkesi açılmıştı. Gazi dervişlerin sakin oldukları Çavuşbaşı Köse İbrahim Ağa tekkesinde Kadiri tarikatı mensupları tarafından da tarikat ayini icra edilirdi. Bunlarla birlikte Yeniçeri Ağası Abdurrahman Paşa'nın konağı Bektaşî tekkesi olarak kullanılıyordu (*Seyahatnâme*, 2003-VIII: 229). Eski Basra valisi olan Abdurrahman Paşa o dönemde Kandiye muhafazası görevinde bulunuyordu. Ayrıca Kandiye kalesi içinde kendi adıyla bir camii inşa ettirmişti (BOA, İE.AS, 26/2398; BOA, C.EV, 601/30346; BOA, C.EV, 630/31752). Ayrıca Resmo'da Tekke kapısı dışında mesire yerinde ve bağlar içerisinde Veli Paşa tekkesi bulunuyordu (*Seyahatnâme*, 2003-VIII: 177). Veli Paşa'nın tekkeyle birlikte cami ve mektep de inşa ettirdiği, ayrıca evladiyet üzere vakıf kurduğu tespit olunmaktadır (BOA, C.MF, 146/7295; C.EV, 657/33139; C.EV, 389/19737).

Evliya Çelebi'nin rivayetine göre XVII. yüzyılda Rodos'ta Murad Reis adında bir Bektaşî tekkesi mevcuttu. Tekke ismini burada sandukası yeşil çuka ile örtülü türbesinde medfun bulunan Cezayir fatihi Murad Reis'ten alıyordu. Kadırğa limanının uc kısmında yer alan ve Rodos'taki tekkelerin en mükellefi olan bu tekke, bağlık ve gülistanlıklar olup burada dünyanın hiçbir yerinde bulunmayan, çok lezzetli üzümler yetiştiriliyordu. Gayet bakımlı olan tekkenin dört bir yanı çerağ, alem, post ve secadelerle döşeliydi. Tekke zengin bir vakfa sahip değildi, ancak buraya her taraftan nüzûrât gelirdi (*Seyahatnâme*, 2005-IX: 130-131). Murad Reis tekke ve türbesinin daha sonraki dönemlerde faaliyetlerinin devam ettiği ve Kumburnu adı verilen mahalde bulunduğu tespit olunmaktadır (BOA, HAT, 1463/118; C.EV, 343/17423; C.EV, 156/7780; VGMA, Defter nr.265, s.143).

Mısır'a Bektaşîlik daha Memlûkler döneminde, XV. yüzyıl başlarında Kaygusuz Abdal tarafından getirilmişti. Ancak burada Rumeli'deki gibi bir ortam bulunmuyordu. Oralarda Bektaşîlik gayr-i Müslim unsurlar arasında da yayılmıştı. Mısır'da ise Osmanlı Devleti'nin başka bölgelerinden gelen Türkler ve Rumeli'den gelen Arnavutlar arasında taraftar bulmuştu (Köprülü, 1939: 22-23; Azamat, 2002: 74). Evliya Çelebi XVII. yüzyılda Mısır'da dört Bektaşî tekkesi olduğunu haber ver-

mekteydi. Bunlardan bin kişi alabilecek büyüklükte olan Kasr-ı Ayn tekkesi, beyaz mermer ve çok değerli eşyalarla tezyin edilmişti. Tekkenin dört bir yanında kurban postları döşeliydi. Ayrıca tekkenin içinde binlerce keşkül, sapan, teber, alem, nefir, zil, şamdan, çok değerli çerağ ve kandiller bulunuyordu. Sultan Melük't-Tahir'in inşa ettirdiği tekke, Mısır'ın batısında, Nil nehrinin kenarında, bağlarla çevrili bir alanın ortasında yer almaktaydı (*Seyahatnâme*, 2007-X: 136-137).

Yavuz Sultan Selim Mısır seferi sırasında maiyetindekilerle birlikte yedi gece bu tekkede kalmış, buraya “Kasr-ı Bü'l-aynım” deyip (*Seyahatnâme*, 2007-X: 136) çeşitli ihsanlarda bulunmuştu. Evliya'nın 1671 tarihinde tekkeyi ziyareti sırasında Yavuz Sultan Selim'in kaldığı bölüm kitaplık olarak kullanılmakta, hiç kimse orada oturmamaktaydı. Böylece oraya ayrı bir hürmet gösterilmekteydi. Bununla birlikte tekke Mısır valileri tarafından da binalar ilave ettirilerek zamanla büyütülmüştü. Mesela İbrahim Paşa ve Abdurrahman Paşa (*Seyahatnâme*, 2007-X: 255) tekkenin her bir köşesine, yan yana birer kasr yaptırmışlardı. Evliya, tekkeyi ziyareti sırasında Şeyh Mehmed Dede ile görüşmüş, burada ehl-i sünnet dervişlerin bazısının ilim ve irfan tahsili ile bazısının ise Kur'an tilavetiyle meşgul olduklarını görmüştü. Bu dervişler misafirlerle “Safâ geldin, can” deyip canlarını feda edencesine hizmet etmekle birlikte tennurelerini giyip, nefir ve teberlerini ellerine alarak tarikat ayini icra ederler, gazeller okurlar, böylece gelen misafirleri güzel bir şekilde ağırlandılar. Ayrıca bazen halkın ileri gelenlerinden bazı kişiler tekkeye gelip dede efendiden dervişlerin şiir tilavet etmelerini rica ederler, bunun üzerine ser-seçme dede marifet erbabından Şeyda Dede, Tahir Dede, Aşık Dede, Kurban Dede, Talebkâr Dede, Racî Dede, Gavvâs Dede, Civân-mest Dede ve Medhûş Dede'yi nazargâh kılıp, “Bak a canlar! Misafirlerimiz sizlerden birer beyit ve şiir okumanızı rica ederler, kerem edersiniz” deyince, dervişler, “Eyvallah, baş üstüne ömrüm” deyip ikişer ikişer ellerinde zerdesteleri ve bellerinde mecmuaları ile muhabbet meydanına çıkarlar; beyitler, gazeller, kaside ve mersiyeler okurlardı (*Seyahatnâme*, 2007-X: 136). Ardından dervişlerin ablak, sublak ve ak topalak köçekleri kendilerine has kıyafet ve hareketlerle meydana gelirler, birbirlerine hasmane olup, Mısır gülü gibi beyaz gerdanlarını arz ederek pazularını sıvayıp, Kaygusuz Abdal ve Murad Abdal'ın güftelerinden tekerlemeler okuyup, şakalar yaprak misafirlerin canlarına can katarlardı (*Seyahatnâme*, 2007-X: 137). Tekkenin iki büyük mutfağı vardı. Haydarî ismi verilen mutfakta dünyadan el çekmiş, uzlet ehli dervişler bulunup her biri bir işe memurdu. Bunlar çok seçkin kimseler olup beyaz ekmek pişirip tekkedeki aşıklara sunarlardı. Halîli denilen mutfakta ise dervişlere ve misafirlere yemek ikram edilirdi (*Seyahatnâme*, 2007-X: 70, 136-137, 255). XVIII. yüzyıl başlarında bu tekkenin faaliyetlerine devam ettiği, ancak Hacı Bektaş Veli tekkesi şeyhi ve türbedarının da müdahil olduğu postnişin çekişmesi yaşandığı tespit olunmaktadır (VGMA, Defter nr. 659, s.204).

Bu büyük tekkenin dışında Mısır'da yirmişer dervişi ve bir miktar vakıf mallarına sahip Hasan Baba ve Kaygısız Baba tekkeleri ile bir kaç Bektaşî dervişinin ikamet ettiği Abdullah Ensari tekkesi mevcuttu. Kaygısız Baba tekkesinin küçük bir meydan odası ve bir türbesi vardı. Her Cuma namazından sonra bu tekkede ziyaretçilere koyun eti, pılav ve yoğurt ikram edilirdi. Oysa arşiv kayıtlarında Kaygısız Baba ve Kasr-ı ayn tekkeleri aynı tekke olarak karşımıza çıkmaktadır (BOA, C.EV, 37/1821).

Bununla birlikte Abdullah Ensari sahabelen bir zat olup, Evliya bu tekkeyi ziyaret ettiğinde burası birkaç Bektaşî dervişinin tasarrufundaydı. Tekke zengin bir vakfa sahipti (*Seyahatnâme*, 2007-X: 137, 159). Arşiv kayıtlarından Abdullah Ensari'nin Bağdat'ta kabrinin bulunduğu tespit edilmektedir (BOA, İ.EV, 13/1314 M-21; BOA, BEO, 807/60458; BOA, İ.EV, 29/1319 C-02; VGMA, Defter nr.2048, s.98). Ayrıca Mısır'da Yeniçeri karargâhının bir odası (Azablar odası) Bektaşî dervişlerine tahsis edilip çevresi silahlarla donatılarak, mükellef bir tekke haline getirilmişti (*Seyahatnâme*, 2007-X: 137, 159).

Evliya Çelebi, Bağdat vilayetinde Tikrit sancağının Samerra kazasındaki Şattü'l-Arab'da İmam Mehdi tekkesi, diğeri Kuşlar Kalesi'nde isimsiz bir tekke olmak üzere iki Bektaşî tekkesinden söz etmekteydi. Evliya, Şatt kenarında Hazret-i Hızır tekkesinden de söz ediyorsa da buranın Bektaşî tekkesi olup olmadığını *Seyahatnâme*'den kesin olarak anlamak mümkün olmamıştır. Buna rağmen burasının Hızır İlyas adındaki Bektaşî tekkesi olduğu ifade edilmiştir (Karakaya-Stump, 2007: 711). İmam Mehdi tekkesi herhangi bir vakıf gelirine sahip değildi. Bu sebeple ziyaretçilerden gelen yardımlarla ayakta duruyordu (*Seyahatnâme*, 2001-IV: 359).

Evliya, XVII. yüzyılda Mısır ve Bağdat'ın dışında Halep'te ve İran coğrafyasında da Bektaşî tekkeleri olduğunu ortaya çıkarmıştı. Halep'teki Hacı Bayram Dede tekkesi gayet mamur olup burada bulunan alem, çerağ ve kandiller çok değerliydi. Gerçi tekkenin vakıf malı azdı, ancak Bayram Dede bölgede hürmet edilen bir kişi olması dolayısıyla tekkeye nihayetsiz yardım gelmekteydi. Bununla birlikte tekkede çok sayıda ehl-i sünnet ve'l-cemaat derviş ikamet ediyordu (*Seyahatnâme*, 2005-IX: 191). 1616 tarihinde Rafizî oldukları bildirilerek bu tekkedeki Bektaşîler çıkartılmış, yerlerine Hacı Hüseyin'in idaresinde Halveti dervişleri yerleştirilmişti (BOA, MD, nr.81, s.28). Evliya'nın verdiği bilgiler Bektaşî dervişlerinin bu tekkenin idaresini yenden ellerine aldıklarını göstermektedir. Keza Evliya'nın ziyaretinden sonra, 1699 yılında bu tekkenin Bektaşî Şeyh Abdurrahman tarafından idare edildiği (VGMA, Defter nr. 229, s.202) ve daha sonraki dönemlerde de Bektaşî idaresinin sürdüğü anlaşılmaktadır (BOA, MAD, 9771, s.56; MAD, 9773, s.55).

Sayda'da şehrin yöneticilerinin ve ilmiye mensuplarının gelip gittiği, bağlar içinde ve mesire yerinde bir Bektaşî tekkesi vardı. Evliya'nın ziyareti sırasında tekke de burayı ihya eden Kandiyeye kalesi gazilerinden Yeniçeri Dede şeyh bulunuyor, kendisini ve tekkesini ziyaret edenlere canı gönülden hizmet veriyordu (*Seyahatnâme*, 2005-IX: 215).

Öte yandan Tebriz'deki İmam Rıza tekkesi, XVII. yüzyılda gelip geçene hizmet veren ve her yönüyle diğerlerinden ayrılan bir Bektaşî tekkesiydi. Evliya'ya göre bu Bektaşî tekkesinin "vasfında lisan kâsırdır." Zira çok büyük bir binası, yalın ayak başı çıplak, ehl-i sünnet olmayan, ancak ilim sahibi, mü'min ve muvahhid üç yüz kadar Bektaşî, Zırtıl (Deli), Cevellaki, Kalenderi, Vahidî, Yesevî, Fahrî ve Bozdoğanî dervişleri ile zengin bir vakfı vardı (*Seyahatnâme*, 2001-IV: 193). Ayrıca tekke binden fazla avizeyle ve pek çok değerli eşya ile donatılmıştı. Bunların her biri birer şahın veya hanın yadigarlarıydı (*Seyahatnâme*, 2001-IV: 193). Sahip olduğu o muazzam büyüklükteki mutfağında merdiven ile inilen ve Tahmas Şah'ın hediyesi olan devasa bir kazan mevcuttu. Yeri geldiğinde mutfaktaki her biri padişaha layık seksen kadar aşçı tarafından bu kazanda otuz sığır birden pişirilir ve tekkenin hiç eksik olmayan misafirlerine ikram edilirdi. Evliya, bu tekkenin evkafının sahip olduğu zenginlikleri İmam Rıza'nın razı olmayacağı gerekçesiyle belirtmekten imtina etmişti. Tekke ismini Bağdat'tan Horasan'a giderken Tebriz şehrinin havası hoşuna gidip üç sene burada ikamet eden İmam Rıza'dan almıştı. Keza burada tekke ile birlikte İmam Rıza'nın ziyaretgâhı bulunmaktaydı (*Seyahatnâme*, 2001-IV: 193).

Evliya Çelebi, Tebriz'de Nahcivan sınırında Muhammed Şam-ı Gazan tekkesine rastlamıştı. Tekke ismini kurucusu ve burada mezarı bulunan Muhammed Şam-ı Gazan'dan almıştı (*Seyahatnâme*, 1999-II: 134). *Saltık-nâme*'ye göre Muhammed Gazan, kendisiyle birlikte Moğol kavmini de Müslüman yapmış, Cengiz Han tarafından yıkılan Tebriz kalesini yeniden inşa ettirerek şehri mamur bir hale getirip buraya yerleşmişti (*Saltık-nâme*, 2007-III: 585). Evliya'nın ziyareti sırasında bu büyük Bektaşî tekkesinin zengin bir vakfı ve 200-300'den fazla yalın ayak başı çıplak, aşıkân-ı sadıkân dervîşi mevcuttu. Evliya tekkenin kapısı önünde birbiri üzerine yığılmış "yüz bin" adet boynuzlu kurban kellesi ile karşılaşmış, bunun Muhammed Şam-ı Gazan'a büyük hürmet gösteren İran halkının her sene tekkeye hediye ettikleri binlerce kurbanlarla meydana geldiğini öğrenmişti. Bu zata ait türbenin kubbesini altı saat mesafeden görmek mümkündü (*Seyahatnâme*, 1999-II: 117, 123, 134, 139). Evliya bu tekkenin şeyhi Nimet Dede ile görüşmüş ve duasını almıştı. Ayrıca onun ziyareti sırasında dervişler bayraklarla tabl döğüp, def ve kudümler çalarak, sur ve zil vurarak tekbirler getirmişlerdi. Bu dervişler dünya ile alakalarını kesmiş, güler yüzlü, aşıkân-ı sadıkan, aşk-ı İlahi ile sermest canlılardı. Tekkedeki çerağlar Abbasi ve Bistiler tarafından hediye edilmişti. Evliya bir gece konakladığı bu tekkeye kafası

karışık ve yorgun bir halde gelmiş iken ertesi sabah vücudu öyle bir kuvvet kazanmıştı ki o gün on üç saatlik seyahatinde sadece üç defa dinlenme ihtiyacı duymuştu (*Seyahatnâme*, 1999-II: 117, 123, 134, 139).

Tebriz'in Azerilerle meskûn Rik mahallesindeki Mir Haydar tekkesi de XVII. yüzyılda Bektaşî dervişleri tarafından iskân edilmişti (*Seyahatnâme*, 1999-II: 126). Evliya'nın verdiği bilgilere göre Nihavend ve Kazvin'de de Bektaşî tekkeleri vardı (*Seyahatnâme*, 2001-IV: 205, 218). Hemedan'da ise Bağdat kapısı tarafında Şahrüh tekkesi Bektaşî dervişlerinin idaresindeydi (*Seyahatnâme*, 2001-IV: 209). Son olarak Evliya Çelebi, XVII. yüzyılda Şam'da ve Mekke'de de birer Bektaşî tekkesi olduğunu haber vermekte, Sudan'da Bektaşî dervişleri ile karşılaştığını ifade etmekteydi (*Seyahatnâme*, 2005-IX: 272; 2007-X: 457).

Sonuç

Evliya Çelebi'nin Seyahatnâmesinde Bektaşî tekke ve türbeleri ile ilgili verdiği bilgiler on ciltlik eserin her bir cildine serpilmiş olup, özellikle ikinci, üçüncü, beşinci ve sekizinci ciltlerinde yoğunlaşmaktadır. Seyahatnâme'de bilgi verilen ve toplamda 155 adedi bulan Bektaşî tekke ve türbeleri tarikatın bu döneme ait merkezlerinin neredeyse tamamıdır. Zira XVII. yüzyıla ait arşiv kayıtlarında bu kadar Bektaşî tekke ve türbeleri hakkında bilgi elde edilememektedir. Bu durum konumuz açısından Seyahatnâme'nin önemini bir kat daha artırmaktadır. Bununla birlikte arşiv kayıtları Evliya Çelebi'den sonra Bektaşî tekkelerinin açılmaya devam ettiğini, Evliya'nın Bektaşî dervişlerine rastlamadığı bazı tekkelerin Bektaşîliğe bağlandığını göstermektedir. Ancak bazı bölgelerde Evliya'nın ortaya çıkardığı pek çok tekkeye daha sonraki kayıtlarda tesadüf olunmaması ilginçtir. Özellikle Tebriz, Hemedan ve Şirvan'daki tekkeler başka kaynaklardan teyit edilememektedir. Buna rağmen arşiv belgeleri ve kaynak eserler, Evliya'nın verdiği bilgilerin pek çoğunu doğrulamaktadır.

Evliya, ziyaret ettiği Bektaşî tekkelerinde şeyh ve dervişlerle samimi ilişkiler kurmuş, onların dualarını almıştı. Bilhassa tekkelerdeki Bektaşî büyüklerinin türbelerini ziyaretten geri durmamış, buralarda medfun kişilerin ruhlarına Yasin okuyup yardımlarını dilemiş, kabirleri üzerine hatıra olarak beyitler yazmıştı. Bu arada günlerce hatta haftalarca konakladığı tekkeler olmuştu. Bazı türbeler ve tekkeler hakkında detaylı bilgiler verirken, bazılarının sadece ismini zikretmişti. Bazı bölgelerde ise sadece Bektaşî tekkesi bulunduğunu belirtmekle yetinmişti. Bununla birlikte Evliya sadece tekkeler hakkında bilgi vermemişti. Türbe ve ziyaretgâhlar ile Bektaşî şeyh ve dervişlerini de ele almaktaydı. Bunlarla birlikte daha önce Bektaşî tekkesi iken medreseye dönüştürülmüş olan yerleri de zikretmişti. Hattâ buraların kuruluş amacına uygun hale getirilmesini temenni etmişti. Bu tür medreseye çevrilen tekkelerin

şeyhinin veya dervişlerinin şikayet edilmeleri üzerine gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Seyyahın oraların tekrar tekke olması için duada bulunmasına bakılırsa bu durumdan pek memnun olmamıştı.

Evliya, Bektaşilere karşı ihtiyatla yaklaşan, hattâ bazen çok sert şekilde onları ve inançlarını tenkit eden ilmiye mensuplarının aksine Bektaşî şeyh ve dervişlerinden övgüyle bahsetmekteydi. Mesela Eğribucak'taki Memi Beğ Sultan tekkesinin dervişlerinde olduğu gibi Bektaşî dervişlerini övgü dolu sözlerle anmakta, adeta onları yere göğe sığdıramamaktaydı. Bu cümleden olarak, Bektaşî dervişlerinin tekkelerde ilim ve ibadetle meşgul olduklarını görmüştü. Pek az olmak kaydıyla bazı tekkelerde gazi dervişlere rastlamıştı. Bektaşî dervişlerinin misafirlere karşı gösterdikleri ilgi ve yaptıkları hizmetler Evliya'yı hayran bırakmıştı. Keza Bektaşiler misafirlere hizmet etme yöneleriyle de kusursuzlardı. Misafir hangi saatte gelirse gelsin tekkelerde muhakkak yiyecek bir şeyler bulabiliyorlardı. Az çok geliri olan bütün tekkeler yolculara yemek hizmeti veriyordu. Bunlarla birlikte tekkelerin pek çoğundaki huzur ve refah dikkat çekiciydi. Bunda zengin vakıflara sahip olmalarının yanı sıra halktan ve devlet adamlarından gelen yardımların da rolü büyüktü. Bazı tekkelerin bağlar ve bahçeler içerisinde, mesire yerinde kurulmuş olmaları da ayrıca dikkate şayandı. Buralara çevredeki halk da teveccüh eder, sair zamanlarda hem ziyaret hem de hoş vakit geçirmek için gelirlerdi. Bazı tekkelerde dervişlerin el hünerleri olup yaptıkları eşyaları satarak gelir elde ediyorlardı. Eğri'deki Baba Sultan tekkesinde olduğu üzere bazı tekkelere ise gaziler elde ettikleri ganimetlerden yardımında bulunuyorlardı.

Seyahatnâme'ye göre XVII. yüzyılda Bektaşilik, İstanbul, Anadolu, Rumeli, Mısır, Irak, Rodos ve Girit'te tekkelere sahipti. Kırşehir'de ortaya çıkan tarikat, Anadolu'nun her yerinde faaliyette değildi. Anadolu'da tekkelerin yoğunlaştığı iki bölge Tokat ve Bursa idi. Keza, Evliya bu iki şehir merkezinde ondan fazla Bektaşî tekke ve türbesi saymıştı. Bursa'nın dışında Batı Anadolu'da tekkeler Manisa, Kütahya, Eskişehir, Karahisar-ı Sahip ve Denizli'de yer almaktaydı. Bektaşilerin Anadolu'nun iç kesimlerinde Kayseri, Ankara, Çankırı ve Çorum çevrelerinde faaliyetleri gözlenmekteydi. Kuzey Anadolu'da Bektaşiliğin ulaştığı en uc nokta Merzifon idi. Güney'de ise Antalya ve Alanya çevresi ile Adana ve Hatay dolaylarında tarikat yayılmıştı. Antep'te bir Bektaşî tekkesi zikreden seyyah, Anadolu'nun doğusunda Erzincan, Bitlis ve Şirvan'da önemli Bektaşî tekkeleri bulunduğunu haber vermektedir. Ancak seyyah, gezdiği Karadeniz kıyı bölgeleriyle -buna Bolu sancağı da dahil- Güneybatı Anadolu'da hiçbir Bektaşî tekkesi kaydetmemekteydi. Anadolu'nun doğusunda belirtilen yerlerin dışında kalan bölgelerde herhangi bir Bektaşî tekkesinden söz açmamıştı. Bektaşilik daha sonraki dönemlerde de bu bölgede yayılmadığından bu durumun Evliya ile bir ilgisi bulunmuyordu.

Rumeli'de ise Bektaşî tekke ve türbeleri Edirne, Çirmen, Dobruca ve Budin'de yoğunlaşmıştı. Ayrıca Arnavutların meskûn oldukları Avlonya, Kosova ve Üsküp'te tarikat müntesiplere sahip olmuştu. XVII. yüzyılda Evliya, Hersek çevresinde üç Bektaşî tekkesini ziyaret etmişti. Ayrıca Belgrad, Eğri ve Niş'te yer alan tekkeler Osmanlı hâkimiyetinin genişlemesine paralel olarak faaliyete geçirilmişti. Keza Rumeli'de Selanik, Mora ve İnebahtı'da da Bektaşîlik faaldi. Seyyahımız bu coğrafyanın haricinde Mısır, Bağdat, Tebriz, Halep, Şam, Lübnan, hattâ Mekke'de Bektaşî tekkelerinin bulunduğunu ortaya çıkarmıştı. Nitekim İran coğrafyasında Nihavend, Hemedan ve Kazvin, XVII. yüzyılda doğuda Bektaşî faaliyetlerinin ulaştığı en uzak yerlerdi.

Evliya'nın bilgi verdiği Bektaşî tekke ve türbelerinin pek çoğunu başka kaynaklardan teyit etmek mümkün olurken, önemli bir kısmı için bu söz konusu olmamıştır. Seyyahın Anadolu'da faaliyette olduğunu söylediği Koç Davud Sultan, Uzun Dede, Mehmed Şah, Kemikli Ali Baba, Seyyid Kureyşi, Erenler Sultan, Kurban Baba ve Seydim Sultan gibi tekke ve türbelere başka kaynaklarda tesadüf olunmamaktadır. Bunlara Rumeli'de Sarı Sıddık Baba, Sultan Veliyullah, Abdülmümin Baba, Memi Baba Şah Sultan, Hindî Hamza Baba, Baba Miftah ve Şeyh Şuhudî; Girit'te Çavuşbaşı Köse İbrahim Baba; Mısır'da Abdullah Ensari ve Hasan Baba tekke ve türbelerini eklemek gerekmektedir.

Kaynakça

A. Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Cevdet Belediye (C.BLD), 102/5084.

BOA, Bâb-ı Âli Evrak Odası (BEO), 1425/106851; 807/60458.

BOA, Cevdet Evkaf (C.EV), 102/5063; C.EV, 128/6377; C.EV, 132/6594; C.EV, 134/6651; C.EV, 138/6863; C.EV, 156/7780; C.EV, 159/7934; C.EV, 162/8053; C.EV, 184/9304; C.EV, 187/9303; C.EV, 189/9438; C.EV, 191/9544; C.EV, 229/11406; C.EV, 242/12094; C.EV, 249/12458; C.EV, 253/12880; C.EV, 288/14683; C.EV, 310/15773; C.EV, 343/17423; C.EV, 359/18244; C.EV, 37/1821; C.EV, 374/18966; C.EV, 374/18997; C.EV, 378/19185; C.EV, 389/19737; C.EV, 395/20042; C.EV, 398/20176; C.EV, 41/2040; C.EV, 430/21794; C.EV, 436/22067; C.EV, 448/22665; C.EV, 451/22830; C.EV, 493/24905; C.EV, 504/25495; C.EV, 511/25810; C.EV, 601/30346; C.EV, 605/30507; C.EV, 607/30636; C.EV, 629/31705; C.EV, 630/31752; C.EV, 657/33139; C.EV, 81/4013; C.EV, 89/4434.

BOA, Cevdet Maarif (C.MF), 146/7295; 82/4065.

BOA, EV.HMH, Defter nr.552, v.1a.

BOA, Hatt-ı Hümayun (HAT), 1463/118.

BOA, İrade Evkaf (İ.EV), 29/1319 C-02; 13/1314 M-21.

BOA, İbnülemin Evkaf (İE.EV), nr. 2891; nr. 4053; nr.2846; nr.563.

- BOA, İbnülemin Askeriye (İE.AS), 26/2398.
- BOA, İbnülemin Maliye (İE.ML), 69/6444.
- BOA, Maliyeden Müdevver Defter (MAD), 9731, s.406; MAD, 9766, s.339; MAD, 9771, s.17, 56, 86, 99-100; MAD, 9773, s.55.
- BOA, Mühimme Defteri (MD), MD, nr. 80, s.122; MD, nr.51, s.73; MD, nr.52, s.363; MD, nr.6, s.126; MD, nr.73, s.302; MD, nr.78, s.444; MD, nr.81, s.28.
- BOA, Şûra-yı Devlet Evrakı (ŞD), 2982/40.
- BOA, Tapu Tahrir Defteri (TT), TT, nr. 291, s.163; TT, nr. 370, s. 341; TT, nr. 385, s.365-367; TT, nr. 50, 130-131; TT, nr.373, s.80-81; TT, nr.385, s.365-367; TT, nr.387, s.433-434; TT, nr.444, s.308; TT, nr.50, s.130; TT, nr.521, s. 444-446; TT, nr.557, s.11; TT, nr.90, s.153.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA), Defter nr. 229, s.202; Defter nr. 230, s.244; Defter nr. 259, s.19; Defter Nr. 323, s.145; Defter nr. 386, s.251; Defter nr. 658, s.20; Defter nr. 659, s.204; Defter nr. 665, s.81; Defter nr. 666, s.108; Defter nr. 680, s.166; Defter nr.2048, s.98; Defter nr.229, s.115; Defter nr.265, s.143; Defter nr.660, s.92; Defter nr.662, s.117.
- Kuyud-ı Kadime Arşivi (KKA), Adana Evkaf Defteri, nr.583, v.18a; Çankırı Evkaf Defteri, nr.578, v.85b; Defter nr.174, s.108.
- Ayıntap Şer'iyeye Sicili*, nr. 21, s.9-11, 70, 80-81, 84.
- Ayıntap Şer'iyeye Sicili*, nr. 23, s.269-271, 283, 287.
- Edirne Şer'iyeye Sicili*, nr.138, s.144.

B. Kaynak Eserler ve Araştırmalar

- Abdal Musa Sultan Velayetnâmesi* (1990). haz. Adil Ali Atalay. İstanbul.
- Ahmet Refik (1932). *On Altıncı Asırda Rafizilik ve Bektaşilik*. İstanbul.
- Âşık Mehmed (2007). *Menâzirü'l-Avâlim*. II-III. haz. Mahmut Ak. Ankara.
- Aşıkpaşazâde Târîhi* (1332). Tarih-i Osmanî Encümeni Neşri. İstanbul.
- AZAMAT, N. (2002). "Kaygusuz Abdal". *DİA*. XXV: 74-76.
- BARKAN, Ö. L. (1942). "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler-I İstîlâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler". *Vakıflar Dergisi*. 2: 279-386.
- BAYSUN, C. (1986). "Evliya Çelebi". *İA*. IV: 400-412.
- BRUÏNESSEN, M. V. (2003). "Evliya Çelebi ve Seyahatnâmesi". *Evliya Çelebi Diyarbekir'de*. der. Martin van Bruinessen-Hendrik Boeschoten. 25-38.
- EREN, M. (1960). *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi Birinci Cildinin Kaynakları Üzerinde Bir Araştırma*. İstanbul.
- Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî (1996-2007). *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*. Haz. O. Şaik Gökyay-Zekeriya Kurşun-S. Ali Kahraman-Yücel Dağlı-İbrahim Sezgin-Robert Dankoff. I-X, İstanbul.

- FAROQHÎ, S. (2003). *Anadolu'da Bektaşilik*. çev. Nasuh Barın. İstanbul.
- GÖKBİLGİN, M. T. (1952). XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası Vakıflar-Mülkler-Mukataalar. İstanbul.
- GÜNDÜZ, T. (2010). "Hacı Bektaş Veli'nin Yol Arakadaşı Kolu Açık Hacım Sultan ve Velayetnâmesi". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. 55: 71-95.
- GÜZEL, A. (1999). *Kaygusuz Abdal (Alâeddin Gaybi) Menâkıbnamesi*. Ankara.
- Hammer (1329). *Devlet-i Osmâniyye Tarihi*. I. trc. Mehmed Atâ. İstanbul.
- HASLUCK, F.W. (1929). *Christianity and Islam Under the Sultans*. II. Londra.
- Hoca Sadeddin (1279). *Tacü't-Tevârih*. II. İstanbul.
- KARAKAYA-STUMP, A. (2007). "Irak'taki Bektaşî Tekkeleri". *Bellekten*. LXXI/261: 689-720.
- KAYAPINAR, A.-KAYAPINAR, L. (2010). "Balkanlar'da Karıştırılan İki Bektaşî Zaviyesi: XV-XVI. Yüzyılda Osman Baba ve Otman Baba Tekkeleri". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. 55: 97-128.
- KİEL, M. (1977-1978). "The Türbe of Sarı Saltık at Babadağ-Dobrudja Brief Historical and Architectonical Notes". *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*. 6-7: 205-225.
- KÖPRÜLÜ, F. (1939). "Mısır'da Bektaşilik". *Türkiyat Mecmuası*. VI: 13-40.
- KÖPRÜLÜ, F. (1973). "Abdal Musa". *Türk Kültürü*. XI/124: 198-207.
- KÖPRÜLÜ, O. F. (2006). "Usta-zâde Yunus Bey'in Meçhul Kalmış Bir Makalesi Bektaşiliğin Gird'de İntişarı". *Orhan Köprülü Makaleler*. haz. B. Atsız Gökdağ. 154-196.
- Mecdî Efendi (1269). *Terceme-i Şakâyık-ı Numâniyye*. İstanbul.
- Nişancı Mehmed Paşa (1279). *Tarih-i Nişancı*. İstanbul.
- Otman Baba Velâyetnâmesi (Tenkitli Metin)* (2007). haz. F. Kılıç-M. Arslan-T. Bülbül. Ankara.
- Saltık-nâme* (2007). I-III. haz. Necati Demir-Mehmet Dursun Erdem. Ankara.
- SARAL, İ. T. (2003). "Baba Sultan (Dede Sultan)". *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. 28: 215-221.
- YAMAN, M. (1974). *Büyük Türk Akıncısı, Evliyâsı, Hekîmi Karaca Ahmed Sultan Hazretleri*. İstanbul.
- YİNANÇ, R.-ELİBÜYÜK, M. (2009). *Kayseri İli Tahrir Defterleri (Hicri 992, 971, 983/ Miladî 1584, 1563, 1575)*. I. Kayseri.